

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: «Виховання у здобувачів освіти мовленнєвого етикету у процесі навчання української мови в 2 класі»

Виконала:

Валуйська Аліна Володимирівна

013 Початкова освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Кухарчук Ірина Олексіївна

Допущено до захисту:

« ____ » _____ 2023 року

Завідувач кафедри

Дата захисту: « __ » _____ 2023 року

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів комісії:

Глухів 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	8
1.1. Культура мовленнєвого спілкування як науково-методична проблема.....	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів.....	14
1.3. Зміст, завдання і рівні володіння мовленнєвим етикетом молодших школярів.....	20
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	29
2.1. Сучасні підходи до формування мовленнєвого етикету в початковій школі.....	29
2.2. Методика формування у другокласників мовленнєвого етикету під час навчання української мови.....	39
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	51
Висновки до другого розділу	57
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нині, в умовах розширення сфер функціонування української мови як державної, від громадян особливої уваги вимагає опанування культурою усного мовлення – найважливішого засобу спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості. Актуальність дослідження зумовлена пріоритетними напрямками, визначеними в законах України «Про освіту» [28; 29], Державному стандарті початкової загальної освіти [69 С. 4–33], Концепції мовної освіти в Україні [33], Концепції нової української школи [32] та інших освітніх документах.

Проблемі формування культури мовлення особистості значну увагу приділяли відомі педагоги Й. Песталоцці, Я. Коменський, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський. На думку В. Сухомлинського, «мовна культура – це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу» [68, с. 319].

Питання культури мовлення завжди були в центрі посиленої уваги і вітчизняних лінгвістів та методистів, зокрібно: Н. Бабич, В. Бадер, І. Білодіда, О. Біляєва, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, А. Каніщенко, К. Климової, А. Коваль, Л. Лушпинської, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, М. Пилинського, В. Русанівського, Г. Сагач та ін.

У працях зазначених учених з'ясовується сутність мовної культури людини, її тісний зв'язок із суспільним життям, розкриваються її комунікативні якості, характеризуються мовні норми, розглядаються шляхи та методичні підходи до формування культури мовлення особистості, в тому числі й молодших школярів, зокріма у процесі вивчення української мови. Заслуговує на увагу твердження відомого педагога-методиста, академіка

М. Вашуленка, який зазначає, що поняття культури мовлення безпосередньо пов'язано з дотриманням усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, «із свідомим, цілеспрямованим, майстерним використанням мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування... Крім того, культура спілкування – це ще й загальноприйнятий мовленнєвий етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо» [49, с. 314].

Отже, під культурою мовлення розуміють дотримання мовних норм, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету [43], який у різних наукових джерелах називають культурним обличчям нації, адже він утілює типові риси мовної поведінки людини в усіх життєвих ситуаціях.

За визначенням дослідників, мовленнєвий етикет – це застосування мовного етикету в конкретних актах спілкування [5, с.60–62], а мовний етикет – це «усталені мовні звороти, типові формули, які використовуються у певних ситуаціях спілкування і відповідають національно-культурним традиціям суспільства або окремого соціуму» [74, с. 333].

Різні аспекти формування мовленнєвого етикету як складника мовленнєвої культури учнів початкової школи знайшли своє відображення в надбаннях українських учених-методистів, зокрема Н. Богуславської, С. Дубовик, К. Пономарьової, Я. Радевича-Винницького, М. Стельмаховича, та ін. Наголосимо, що питання мовленнєвого етикету переважно розглядаються дослідниками в межах проблеми формування культури мовлення школярів в цілому.

Отже, аналітичний огляд науково-методичних досліджень засвідчили, що проблема виховання мовленнєвого етикету молодших школярів є актуальною і достатньо висвітленою в наукових розвідках учених, однак детального вивчення і подальшого розроблення потребують окремі методичні аспекти формування в молодших школярів етикетного мовлення на уроках української мови, в тому числі і в другому класі. Зазначене і зумовило вибір

теми нашого магістерського дослідження «**Виховання у здобувачів освіти мовленнєвого етикету у процесі навчання української мови в 2 класі**».

Мета роботи – теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати методику формування мовленнєвого етикету в процесі навчання української мови в другому класі.

Мета дослідження спонукає розв’язання таких **завдань**:

- вивчити стан досліджуваної проблеми на основі аналізу лінгвістичної, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, шкільних програм і підручників, практики сучасної початкової школи;
- розкрити зміст понять «культура мовлення», «мовленнєвий етикет»;
- з’ясувати психолого-педагогічні особливості формування мовленнєвого етикету у другокласників на уроках української мови;
- визначити рівень володіння молодшими школярами мовленнєвим етикетом;
- окреслити сучасні підходи до формування мовленнєвого етикету в початковій школі;
- розробити систему вправ і завдань формування мовленнєвого етикету в другокласників у процесі роботи над культурою мовлення на уроках української мови;
- експериментально перевірити результати застосованої методики виховання мовленнєвого етикету на уроках української мови у другому класі.

Об’єктом дослідження є культура мовлення молодших школярів.

Предмет – методика виховання мовленнєвого етикету в процесі навчання української мови у 2 класі.

Для реалізації поставлених завдань використовувалися в комплексі **теоретичні й емпіричні методи** наукового дослідження: вивчення й аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження; цілеспрямоване педагогічне спостереження та аналіз

уроків української мови; вивчення продуктів мовленнєвої діяльності учнів; спостереження; бесіди; анкетування; узагальнення передового педагогічного досвіду; констатувальний, формувальний експерименти; теоретичне узагальнення, статистичний метод.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість кількісно та якісно проаналізувати експериментальні дані.

Теоретичне значення дослідження. Результати теоретичного узагальнення з досліджуваної проблеми і висновки роботи можуть стати підґрунтям для розроблення методичної системи формування культури мовлення у молодших здобувачів освіти, розвитку етикету спілкування у процесі опанування українською мовою в усіх класах початкової ланки загальної освіти.

Практичне значення дослідження. Отримані в процесі дослідження результати та матеріали можуть бути використані вчителями-практиками на уроках української мови, студентами ЗВО у процесі опанування методики навчання української мови, для написання рефератів та наукових кваліфікаційних робіт.

Апробація. Основні положення магістерського дослідження апробовано у формі доповідей і виступів на конференціях: V Всеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні», 16–17 лютого 2023 р., Всеукраїнська науково-практична конференція «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу», 27 квітня 2023 року, XIV Всеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична конференція «Мова й література у проєкції різних наукових парадигм», 18 квітня 2023 року, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава), звітна науково-практична конференція викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти «Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний

педагогічний університет імені Олександра Довженка» (2023 р.)

Структура магістерської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків.

Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 62 сторінках. Додатки викладено на 15 сторінках. У списку 80 використаних джерел, що охоплюють 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Культура мовленнєвого спілкування як науково-методична проблема

Культуру мовленнєвого спілкування можна розглядати як складну науково-методичну проблему, що вивчається в різних галузях науки, таких, як лінгвістика, психологія, педагогіка та інші.

Однією з основних ознак культури мовленнєвого спілкування є правильне використання національної мови, її мовно-виражальних вербальних засобів, що охоплює правильну вимову слів, граматичну доречність, лексичну точність та інші аспекти. Окрім цього, культура мовленнєвого спілкування передбачає також знання і розуміння норм мовлення, таких, як правила етикету, стилістики, культури мовленнєвої поведінки у різних ситуаціях.

Важливим складником культури мовленнєвого спілкування є також вміння ефективно комунікувати з іншими людьми. Це передбачає здатність до аргументації, здійснення комунікативних дій, до слухання і розуміння співрозмовника, уміння вести діалог тощо.

Оскільки питання культури мови є досить багатограним, розглянемо основні терміни та положення, що окреслюють цю проблему. Передусім з'ясуємо сутність терміна «мовна особистість» та мету її формування. Це поняття розглядалося ще в працях Г. Штейнталя, В. Вундта, О. Потебні й ін., а нині воно є предметом дослідження лінгвістів, лінгводидактів, відомих педагогів і вчителів-практиків. Особливий унесок у розв'язання означеної проблеми мають розвідки В. Бадер, Ф. Бацевича, О. Біляєва, М. Вашуленка, О. Горошкіної, С. Дубовик, С. Єрмоленко, В. Кононенка, Л. Мацько, М. Пентилюк, К. Пономарьової, О. Селіванової та інших.

На сьогодні мовна особистість трактується як іманентна ознака особистості, носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у процесах продукування, сприйняття, розуміння й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також при комунікативній взаємодії» [61, с. 445].

На думку С. Єрмоленко, мовна особистість – це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності» [73, с. 93].

Більш розгорнуту характеристику мовної особистості як загального поняття подає М. Пентилюк. Зокрема, вона вважає, що це такий носій мови, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), продукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Це мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою» [64, с. 85–86].

У науковій літературі також акцентується, що мовна особистість – це соціальне явище, проте в ній є також індивідуальний аспект. Кожна мовна особистість формується на основі усвідомлення конкретною людиною всього мовного багатства, створеного предками. Мова конкретної особи складається більшою мірою зі спільної мови, меншою – з індивідуальних мовних особливостей [17].

На важливості формування мовної особистості та розвитку культури мовлення молодшого школяра акцентується і в Державному стандарті початкової освіти, у якому зазначено, що «метою вивчення української мови та літератури, мов і літератур відповідних корінних народів і національних меншин є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних

видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [69, с.3-4].

Відповідно до визначеної у Державному стандарті мети здобувач освіти:

- взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;
- сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовує її для збагачення свого досвіду;
- висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримується норм літературної мови;
- досліджує індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігає за мовними явищами, аналізує їх [69, с.4-33].

Поряд із терміном «мовна особистість» у лінгводидактичній літературі широко вживається термін «мовленнєва особистість», що спирається на принцип у теорії мови розмежування понять мова і мовлення. Так, М. Вашуленко наголошує: «Мовленнєва особистість – це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії; це той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а й тим, як вона може її використовувати» [18, с. 12].

Мета формування мовної особистості полягає у створенні у людини високого рівня мовної компетентності, тобто здатності вільно й ефективно використовувати мову в різних ситуаціях життя. Важливою ознакою мовної

особистості є культура мовленнєвого спілкування.

Зазначимо, що лінгвісти у загальному розглядають культуру мови як окрему мовознавчу галузь. На цьому, зокрема, наголошує професор Л. І. Мацько, яка вважає, що культура мови є наукою, яка на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування і кодифікації [48, с. 33].

У вузчому розумінні культура мови розглядається як удосконалена літературна форма вираження і передачі думок, дотримання літературних норм на різних рівнях мовної структури. Це якісна характеристика загальної культури особистості, її культурного розвитку в цілому. Однак поряд з терміном «культура мови» активно функціонує і термін «культура мовлення», хоча, на думку О. Біляєва, вони співвідносяться між собою так само, як мова і мовлення, тобто як загальне і конкретне [13].

Відповідно до мети і завдань нашої магістерської роботи уточнимо це важливе ключове поняття – культура мовлення, ознакою якого і є мовленнєвий етикет.

У «Тлумачному словнику-мінімуму української мови» означене поняття має таке трактування: 1) свідоме й критичне використання мовних засобів, володіння нормами усної та писемної літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до мети й змісту висловлювання; 2) розділ мовознавства, а також навчальна практична дисципліна, що вивчає нормування й кодифікацію норм літературної мови, встановлює критерії нормативності й стабілізаційні процеси в літературній мові, пропагує зразки досконалої мови, а також поширює лінгвістичні знання серед носіїв мови» [70, с.121]. О. Петрик наголошує, що культура мовлення – це не тільки її нормативність і багатство словникового запасу, а й загальнолюдська культура, вихованість, тактовність, толерантність [54].

Отже, культура мовлення – це вміння правильно говорити і писати, використовувати мовні засоби відповідно до мети й умов спілкування.

Дослідники вказують на такі основні ознаки означеного поняття, як правильність, точність, логічність, багатство, виразність, чистота, доречність, емоційність.

Поняття культури мовлення тісно пов'язане із мовленнєвим спілкуванням, адже один процес безпосередньо передбачає інший. Зауважимо, що загальноприйнятим є трактування мовленнєвого спілкування як процесу обміну інформацією та ідеями між людьми з використанням мови. Основні властивості мовленнєвого спілкування подано на рисунку 1.1.1.

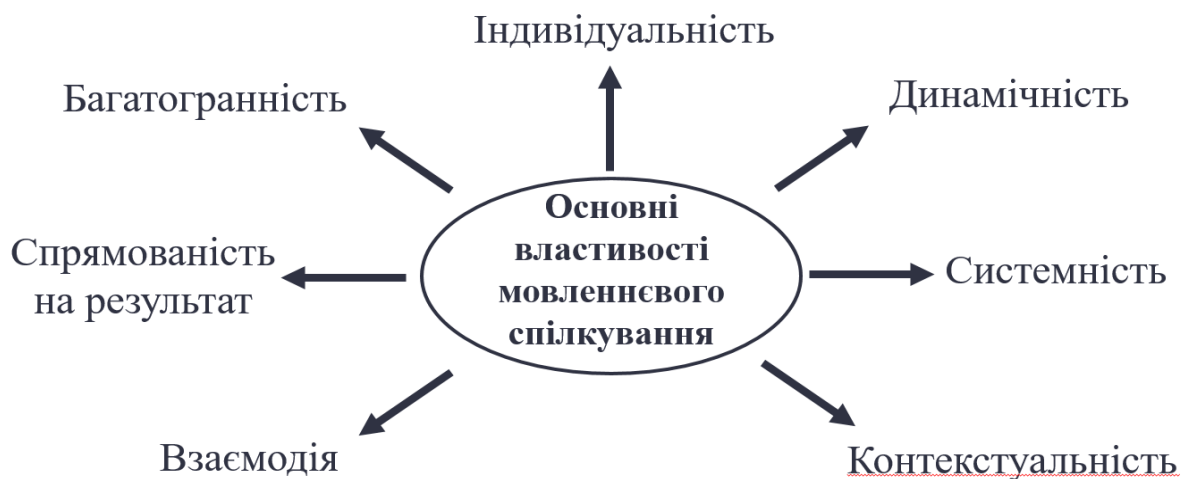

Рис.1.1 Основні властивості мовленнєвого спілкування

Із такими ознаками мовленнєвого спілкування, як спрямованість на результат та взаємодія мовців, тісно пов'язаний і етикет – мовний та мовленнєвий.

Мовний етикет – це сукупність правил та норм, що регулюють використання мовних засобів у мовленні, зокрема правила вживання форм вітання, прощання, звертання до людей різного віку та статі. Мовний етикет визначає, які слова та вирази вважаються ввічливими та прийнятними в мовленні в певних ситуаціях [59, с.136].

Мовленнєвий етикет у широкому аспекті В. Шеломенцев розглядає «як

форму нормативної мовної поведінки в суспільстві між представниками єдиної нації» [80, с. 127], а у вузькому – як «функціонально-семантичне поле одиниць доброзичливого, ввічливого спілкування в ситуаціях звернення і залучення уваги, знайомства, вітання, прощання, вибачення, подяки, поздоровлення, побажання, прохання, запрошення, ради, пропозиції, згоди, відмови, схвалення, компліменту, співчуття і т. д.» [80, с. 128].

М. Стахів наголошує, що «мовленнєвий етикет важливий компонент національної культури. У мові, мовленнєвій поведінці, усталених формулах (стереотипах) сформувався багатий народний досвід, неповторність звичаїв. Протягом багатьох тисячоліть народи і народності виробляли певні комунікативні системи, відповідно до яких мовлення слід вважати нормативним, а спілкування культурним. Такі норми є певним обмеженням для учасників, але без самообмеження немає мовленнєвої культури, тобто культури спілкування» [65].

Дослідники також зауважують, що мовленнєвий етикет охоплює не тільки правила мовленнєвої поведінки, а й правила невербальної комунікації, такі, як жести, міміка, тональність голосу тощо. Мовленнєвий етикет визначає, як слід вести себе у певних ситуаціях, як контролювати свою мовленнєву поведінку та реагувати на поведінку інших.

Під мовленнєвим етикетом дітей молодшого шкільного віку учені розуміють «не тільки сукупність загальноживаних вербальних і невербальних засобів увічливості, якими вони мають природно послуговуватися у міжособистісній взаємодії, а й рівень сформованості їхніх внутрішніх моральних спонук до етикетної мовленнєвої поведінки, розуміння значущості етикетних норм і правил спілкування та бажання і вміння користуватися ними у тих чи інших комунікативних ситуаціях» [41]. О. Кузьмич у своїй дисертації на основі з'ясування сутності і природи мовленнєвого етикету, авторського розуміння сутності поняття «мовленнєвий етикет дітей молодшого шкільного віку» виокремлює його основні структурні складники: форми (монологічна, діалогічна); функції (заклична, чемна,

волевиявлення та ін.); моральні норми (чуйність, коректність, тактовність тощо); засоби (вербальні і невербальні); мовленнєві ситуації (звертання, привітання, прощання, вітання, подяка та ін.) [41].

Отже, культура мовленнєвого спілкування є складною науково-методичною проблемою, яка передбачає багато важливих аспектів і понять, тісно між собою взаємопов'язаних. Відповідно до мети формування мовної особистості необхідно розвивати в людини високий рівень мовної компетентності та мовної культури, що уможливить їй успішно функціонувати у різних мовленнєвих ситуаціях та сприятиме її вихованню як особистості. Відповідно культура спілкування є важливим аспектом міжособистісних відносин та взаємодії людей в соціумі, оскільки передбачає вміння та навички ефективного і культурного спілкування, забезпечує гармонію відносин і досягнення спільних цілей. Мовний та мовленнєвий етикет сприяє ефективному та грамотному спілкуванню в різних соціальних ситуаціях. Зазначені категорії слід розглядати у системі комунікації, оскільки вони доповнюють одне одного і визначають правила мовленнєвої поведінки в різних культурних середовищах.

1.2. Психолого-педагогічні особливості формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів

Формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів є важливим етапом їхнього розвитку. У цьому віці дитина вже володіє основними мовними навичками та починає навчатися використовувати їх у різних соціальних ситуаціях. Особливості формування мовленнєвого етикету в учнів можуть бути різними залежно від віку, статі, культурних та соціальних умов виховання.

Педагоги виділяють такі основні психолого-педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в учнів:

1. **Вікові особливості:** молодші школярі повинні засвоювати прості форми мовленнєвого етикету, які відповідають їхнім віковим можливостям і здібностям.

2. **Соціальні умови:** формування мовленнєвого етикету в учнів має враховувати культурні та соціальні особливості різних національностей, регіонів та країн.

3. **Комунікативна компетентність:** формування мовленнєвого етикету молодших здобувачів освіти забезпечує розвиток їхньої комунікативної компетентності і здатності вести діалоги зі співрозмовниками на різні теми.

4. **Розвиток емпатії:** формування мовленнєвого етикету має ґрунтуватися на розвитку здатності в учнів співчувати та розуміти почуття і погляди інших людей.

5. **Розвиток самоконтролю:** формування мовленнєвого етикету забезпечує розвиток у школярів здатності контролювати свої емоції і поведінку під час спілкування з іншими людьми. Учні мають навчитися використовувати відповідні форми мовленнєвого етикету в різних ситуаціях та контролювати свої слова і дії, щоб не образити чи не засмутити співрозмовника.

6. **Розвиток критичного мислення:** формування мовленнєвого етикету сприяє розвитку у школярів уміння аналізувати інформацію, формулювати свої думки та аргументувати їх, вислуховувати інших людей і поважати їхні погляди.

7. **Формування позитивної мотивації:** формування мовленнєвого етикету має ґрунтуватися на виробленні позитивної мотивації учнів до вивчення мовленнєвих навичок і до використання їх у повсякденному житті [49].

Окрім того, у формуванні мовленнєвого етикету в учнів початкових класів на уроках української мови варто враховувати і такі психолого-педагогічні аспекти:

По-перше, необхідно брати до уваги вікові особливості дітей. В учнів

початкових класів ще формуються якості мовної особистості та вміння спілкуватись з іншими людьми, тому важливо навчати їх правильного мовленнєвого етикету від самого початку .

По-друге, варто враховувати культурно-етнічні й соціальні особливості школярів, адже у різних регіонах України існують свої традиції і звичаї, які можуть відрізнятися від загальноприйнятих норм мовленнєвого етикету.

По-третє, важливо створити комфортну атмосферу на уроках, де здобувачі початкової освіти мають можливість вільно спілкуватись та висловлювати свої думки, не боячись помилок. Також доцільно використовувати ігрові і практичні завдання, які допомагають учням усвідомлювати та закріплювати навички мовленнєвого етикету.

По-четверте, необхідно спрямовувати роботу на засвоєння молодшими школярами етикетних формул та правил поведінки у різних ситуаціях, наприклад, як правильно привітатись, прощатись, висловлювати подяку, вибачення тощо [79, с. 51-57].

Крім того, формування мовленнєвого етикету має починатися з раннього дитинства, оскільки на цьому етапі формується база мовленнєвих навичок і знань. Важливо також забезпечити систематичне вивчення мовленнєвого етикету на різних етапах навчання, включаючи і початкову ланку загальної освіти.

Варто наголосити на необхідності індивідуального підходу до кожного учня, врахування його вікових, соціальних і культурних особливостей. Щоб забезпечити більш ефективне формування мовленнєвого етикету молодших школярів, необхідно також використовувати систему різноманітних методів і прийомів, зокрема рольові ігри, тренінги, дискусії, театралізовані вправи тощо.

Одним із основних психолого-педагогічних принципів формування мовленнєвого етикету вважається навчання на прикладах. Учителі мають бути обізнані з правилами мовленнєвого етикету та вживати їх у своїй мовленнєвій практиці, давати учням зразки відповідного мовленнєвого етикету та

коригувати їх помилки у спілкуванні [30, с.34].

У процесі опанування української мови важливо навчити школярів розуміти і поважати культурні особливості мовленнєвого етикету в різних країнах, що допоможе їм бути більш відкритими та толерантними у спілкуванні з людьми різних національностей.

Педагоги також вважають, що важливу роль у формуванні мовленнєвого етикету відіграє родина, тому необхідно залучати батьків до процесу виховання учнів та популяризації культури спілкування. Батьки також можуть допомогти у формуванні мовленнєвого етикету у своїх дітей, надаючи їм приклади ввічливого спілкування, нагадуючи правила етикету, створюючи сімейні традиції ввічливості тощо .

Крім того, батьки можуть допомогти дітям зрозуміти важливість мовленнєвого етикету у їхньому житті, в особистій взаємодії з іншими людьми, в навчанні та в майбутній кар'єрі.

Загалом, спільна робота вчителів та батьків із дітьми може стати ключовим чинником у формуванні мовленнєвого етикету і розвитку мовленнєвої компетенції у дітей. Це стане не лише важливим елементом їхнього особистісного розвитку, а й допоможе їм у майбутньому у будь-якій сфері життя та діяльності [53, с.38].

Отже, формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів є важливою складовою їхньої мовленнєвої компетенції та сприяє їхньому успіху в навчанні і соціальній взаємодії з оточуючими людьми. Учителі та батьки повинні працювати разом для того, щоб забезпечити успішне формування мовленнєвого етикету у школярів, надаючи їм необхідну підтримку та настанови.

Для успішного формування мовленнєвого етикету вчитель має побудувати правильну картину готовності учня до цього процесу, визначити його психологічну та фізичну готовність. З цією метою варто застосовувати тестування, спостереження за мовленнєвими діями учнів, анкетування батьків тощо [49].

Використання цих методик дозволить визначити психологічну готовність учнів до розвитку мовного етикету та підібрати необхідні методи і прийоми для його подальшого формування.

Крім того, вчитель має розуміти, що процес формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів має бути системним і цілеспрямованим. Для цього необхідно створити сприятливу атмосферу в класі та регулярно проводити уроки з розвитку мовлення, які передбачатимуть вправи на вживання ввічливих виразів, правильного тону мовлення та інших аспектів мовленнєвого етикету.

Під час процесу формування мовленнєвого етикету можуть траплятися різні психологічні та педагогічні труднощі, зокрема:

1. Недостатній рівень мовленнєвої культури у батьків або вчителів, незнання ними правил мовленнєвого етикету, що впливає на якість навчання та виховання учнів.

2. Нехтування дітьми правилами мовленнєвого етикету, яке може бути пов'язане зі звичкою говорити неввічливо, розмовляти на гучному тоні, перебивати співрозмовника тощо.

3. Неправильне моделювання мовленнєвого етикету у медіа (телебаченні, інтернеті, соціальних мережах), що може негативно впливати на виховання мовленнєвого етикету у школярів.

4. Різний рівень розвитку дітей, який впливає на їх здатність до формування мовленнєвого етикету та засвоєння правил мовленнєвого поведіння.

5. Відсутність можливості практичного застосування знань з мовленнєвого етикету в реальному житті.

6. Недостатня увага з боку батьків та вчителів до формування мовленнєвого етикету, яке може призвести до того, що діти не отримають достатньої підтримки та наставлення в цьому питанні.

7. Мовні труднощі у дітей, які можуть впливати на їх здатність до засвоєння правил мовленнєвого етикету [21].

З урахуванням цих труднощів важливо забезпечити належну педагогічну та психологічну підтримку дітей у формуванні мовленнєвого етикету. Деякі зі способів підтримки можуть передбачати:

1. Проведення занять із розвитку мовленнєвої культури, які охоплюють вправи на побудову правильних речень, збагачення словникового запасу, вправи на правильну вимову тощо.
2. Моделювання правильної мовної поведінки вчителем та батьками.
3. Пошук і використання можливостей для практики спілкування в різних контекстах, таких, як рольові ігри, дискусії, дебати тощо.
4. Використання різноманітних візуальних засобів, таких, як малюнки, плакати, мультимедійні презентації тощо.
5. Налагодження партнерського спілкування, що сприяє формуванню навичок прослуховування, взаєморозуміння та співробітництва, що в свою чергу позитивно впливає на мовленнєвий етикет [21].

Загалом для успішного формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів необхідно використовувати комплексний підхід, який охоплює різноманітні методики та способи, а також належну підтримку вчителів та батьків.

Отже, формування мовленнєвого етикету є важливим елементом розвитку мовлення учнів початкової школи, основою культури спілкування, охоплює різні аспекти мовленнєвої поведінки, такі, як увічливість, точність, грамотність тощо. Застосування сучасних підходів та методик формування мовленнєвого етикету у початковій школі сприятиме створенню умов для повноцінного розвитку мовлення школярів та виховання культури спілкування.

1.3. Особливості формування мовленнєвого етикету другокласників у практиці навчання української мови

Нова українська школа розширює коло завдань і вимог, що ставляться до молодших школярів, зокрема до їх мовленнєвої компетенції та мовленнєвого етикету.

Означені вимоги прописані у типових освітніх програмах, розроблених авторами О. Я Савченко та Р. Б. Шияном. Розглянемо детальніше, які аспекти розвитку мовленнєвої компетентності та мовленнєвого етикету представлені в кожній із цих програм.

Типова програма (автор Р. Б. Шиян) має такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовлення», «Театралізуємо». Саме через призму цих змістових ліній і відбувається формування мовленнєвого етикету, адже кожна із них має очікувані результати на формування мовлення і мовленнєвого етикету як його важливого складника.

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» охоплює такий основний зміст: умови безпосереднього спілкування, можливість бачити та чути один одного; уміння будувати репліки в діалозі, використовуючи звертання, привітання, прощання, вибачення, подяку, побажання, питання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, згоду, відмову тощо; норми спілкування з людьми похилого віку та роль увічливих слів у спілкуванні.

Відповідно до змістової лінії «Читаємо» пропонуються тексти із щоденного життя (відтворюють ситуації мовлення, з якими учень стикається протягом життя, відтворюють моделі мовленнєвого етикету в житті)

Змістова лінія «Взаємодіємо письмово» передбачає написання листа, оголошення, подяки та запрошення (спрямоване на використання правил мовленнєвого етикету не лише під час усного мовлення, а й на письмі); короткі письмові висловлення для спілкування за допомогою цифрових пристроїв (запитання, вибачення, подяка, побажання, прохання, поздоровлення,

запрошення, порада, згода, відмова тощо)

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» окреслює загальне уявлення про віртуальне спілкування, його етикет.

Змістова лінія «Досліджуємо мовлення» ставить за мету ознайомлення з комунікативними типами речень – питальними, розповідними, спонукальними, що також впливає на формування грамотного спілкування, вміння використовувати слова ввічливості під час побудов речень.

Змістова лінія «Театралізуємо» має можливість для розвитку мовленнєвого етикету через ситуації мовлення, що представлені у творах для вивчення у другому класі.

Отже, всі змістові лінії програми Р. Б. Шияна наскрізно забезпечують формування мовленнєвого етикету. Завдання спрямовані як на засвоєння навичок, так і на їх закріплення.

Типова освітня програма під керівництвом автора О. Я. Савченко, так як і попередня, структурована змістовими лініями. Є однакові, такі, як «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», а також «Досліджуємо мовні явища» – саме вона є відмінною від попередньої програми.

Проаналізувавши змістові лінії, ми можемо виокремити наступні завдання, що спрямовані на розвиток мовленнєвого етикету в учнів другого класу.

Так, змістова лінія «Взаємодіємо усно» націлена на практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування. Змістова лінія «Взаємодіємо письмово» передбачає завдання, спрямовані на складання речень за життєвою ситуацією з використанням слів ввічливості. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» містить відомості щодо створення простих медіа-продуктів (листівка, смс-повідомлення).

Таким чином, на основі аналізу чинних програм можемо зробити висновок, що вони ставлять за мету формування мовленнєвого етикету в учнів через призму завдань пов'язаних із основним мовним матеріалом.

Вимоги, окреслені в типових програмах, відтворено у підручниках «Українська мова та читання» автора К. Пономарьової [72] та «Українська мова та читання» авторів Н. Кравцова, В. Романова, А. Савчук [71].

Проаналізувавши типові освітні програми, підручники та наявність інших чинників впливу на формування мовленнєвого етикету в учнів, були сформовано та проведено вихідне діагностування вчителів, батьків та учнів.

Ця робота дала можливість прослідкувати наявний стан проблеми формування мовленнєвого етикету, врахувавши всі аспекти впливу на молодшого школяра. Кількісний аналіз відповідей опитаних учасників освітнього процесу, прогалини в системі формування відповідної навички стало підґрунтям для розроблення в подальшому експериментальної методики, яка зможе покращити рівень сформованості мовленнєвого етикету в учнів початкової школи, зокрема другокласників.

Спочатку було проведено діагностику серед учителів початкової школи.

Дані зібрано за такими питаннями:

1. *Як ви оцінюєте рівень мовленнєвого етикету учнів у вашому класі? (позначте на шкалі від 1 до 5, де 1 - дуже слабкий, 5 - дуже високий)*

1 5

--	--	--	--	--	--	--

2. *Чи є у вас вільний час на уроці для заняття мовленнєвим етикетом, чи це ви передбачаєте програмами інших предметів?*

Так, часу достатньо

Ні, вводжу до програм інших предметів

3. *Чи проводите ви спеціальні уроки чи заняття, щоб вчити учнів мовленнєвому етикету?*

Так

Ні

4. *Чи спостерігаєте ви покращення рівня мовленнєвого етикету учнів після проведення спеціальних занять?*

Так

Ні

Не завжди

5. *Які чинники, на вашу думку, впливають на рівень мовленнєвого етикету учнів?*

- Школа
- Батьки
- Середовище (друзі, гуртки)

6. *Чи рекомендуєте ви використовувати позитивну підсилювальну стратегію, щоб залучити учнів до вивчення мовленнєвого етикету? Які методи ви використовуєте для стимулювання учнів?*

Для проведення дослідження було обрано Кременчуцький ліцей №25 «Гуманітарний колегіум» Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області. До опитування були залучені вчителі початкової ланки школи.

Опрацювавши та провівши аналіз анкет, ми виявили такі показники: на перше питання 10% вчителів зазначили низький рівень сформованості мовленнєвого етикету, 10% – високий, 80% – середній. 70% вчителів подають навчальний матеріал з мовленнєвого етикету на уроках української мови, лише 30% залучають інші галузі. 20% з опитаних проводять додаткові спеціальні заняття з розвитку мовленнєвого етикету, решта – ні. Покращення мовленнєвого етикету після проведених занять простежується у 10% вчителів, 5% – іноді спостерігають прогрес, 85% – не бачать прогресу. Основним чинником, що впливає на формування мовленнєвого етикету серед учнів, є батьки (45%), оточуючі (25%), школа (30%). (Рис. 1.3.1)

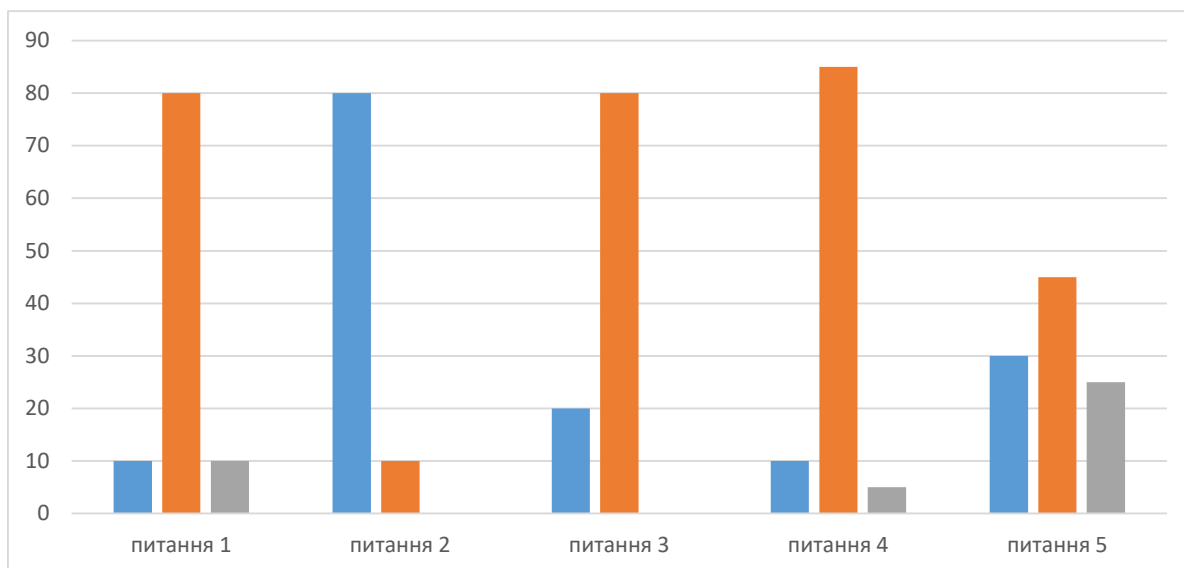

Рис. 1.3.1 Кількісний аналіз анкетування вчителі

Відповіді на останнє питання анкетування дали можливість створити більш ефективну методику розвитку мовленнєвого етикету.

Наступним кроком було проведення діагностики у формі анкетування серед батьків учнів других класів.

1. Як Ви вважаєте, хто повинен займатися формуванням мовленнєвого етикету дитини?

- А) батьки;
- Б) школа;
- В) спільно батьки та школа;

2. Чи стежите Ви за тим, як розмовляє Ваша дитина?

- А) так;
- Б) ні;
- В) інколи.

3. Ви виправляєте помилки в мовленнєвому етикеті своєї дитини?

- А) так, завжди;
- Б) інколи;
- В) ні, ніколи;

Г) не звертаю уваги, це робота вчителя.

4. Чи займаєтесь Ви розвитком і виправленням мовлення своєї дитини вдома?

А) так;

Б) ні;

5. Як Ви спілкуєтесь з дитиною в сім'ї?

А) користуєтесь словами ввічливості;

Б) заохочуєте, спонукаєте до використання слів ввічливості.

В) Не використовуєте слова ввічливості та не виправляєте дитину.

Проаналізувавши відповіді батьків, ми маємо такі показники діагностики: 50 % вважає, що формуванням мовленнєвого етикету мають займатися вони спільно зі школою, 35% – батьки, 15% – лише школа. 80% опитаних стежать за тим, як спілкується їх дитина, 15% – ні, решта – інколи. Помилки у мовленнєвому етикеті дитини виправляють 80%, інколи 10%, не звертають увагу – 10%. Вдома розвитком і виправлення мовлення своєї дитини займаються 85%, решта – ні. 70% Батьків заохочують свої дітей до користування словами ввічливості та користуються ними самі, решта – не звертає на це уваги. (Рис. 1.3.2)

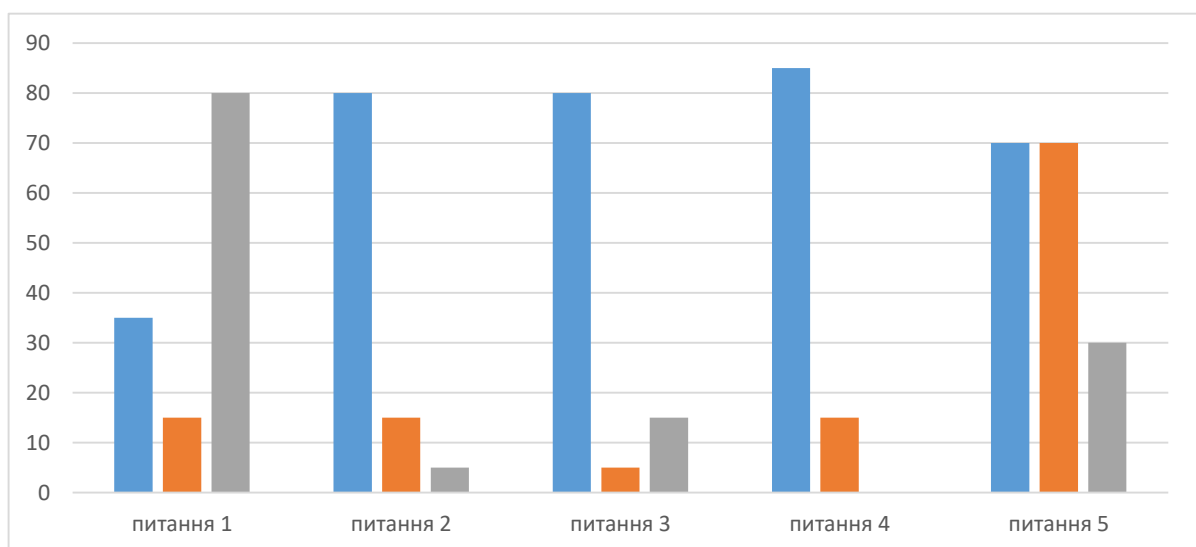

Рис. 1.3.2. Кількісний аналіз анкетування батьків

Останнім етапом проведення діагностики стало тестування учасників навчального процесу, метою якої було визначити наявний рівень оволодіння мовленнєвим уміннями.

Нами було виділено три рівні – низький, середній та високий. Кожному відповідали певні критерії (Таблиця 1.3.1)

Таблиця 1.3.1.

Характеристика рівнів оволодіння учнями мовленнєвим етикетом

Рівень оволодіння мовленнєвим етикетом	Характеристика
Низький	Не дотримуються основних правил етикету, наприклад, не вітаються з іншими людьми, не звертаються до старших або вчителів ввічливо.
Середній	Учні знають основні правила мовленнєвого етикету та вміють застосовувати їх у повсякденному спілкуванні.
Високий	Уміють користуватися формулами мовленнєвого етикету (привітання, прощання, вибачення, подяки тощо) у відповідних ситуаціях; Знають правила мовленнєвого етикету (наприклад, правила звертання до людей різних вікових та соціальних груп).

Тестування було проведено серед учнів 2-А та 2-Б класів Кременчуцького ліцею №25 «Гуманітарний колегіум». Діагностика дала можливість оцінити наявний рівень володіння мовленнєвим етикетом в учнів

на початок проведення експериментальної методики.

Для тестування дітей запропоновано такі завдання:

1. Які слова використовують під час привітання?

а) Доброго ранку/дня/вечора

б) Бувай

в) Гарного дня

2. Як правильно звертатись до старших чи незнайомих вам людей?

а) на "ти"

б) на "ви"

3. Яке ввічливе слово потрібно використати при проханні?

а) Дай

б) Будь ласка

в) Я хочу

4. Як краще попрощатись?

а) До зустрічі

б) Не прощатись

в) Бувай

За результатами дослідження в 2-А класі визначили: високий рівень володіння етикетним мовленням у 18% учнів класу, 52% – середній, низький становить 30%.

В учнів 2- Б класу простежується високий рівень у 20% школярів, середній – 55%, низький рівень – у 25% (Рис. 1.3.3)

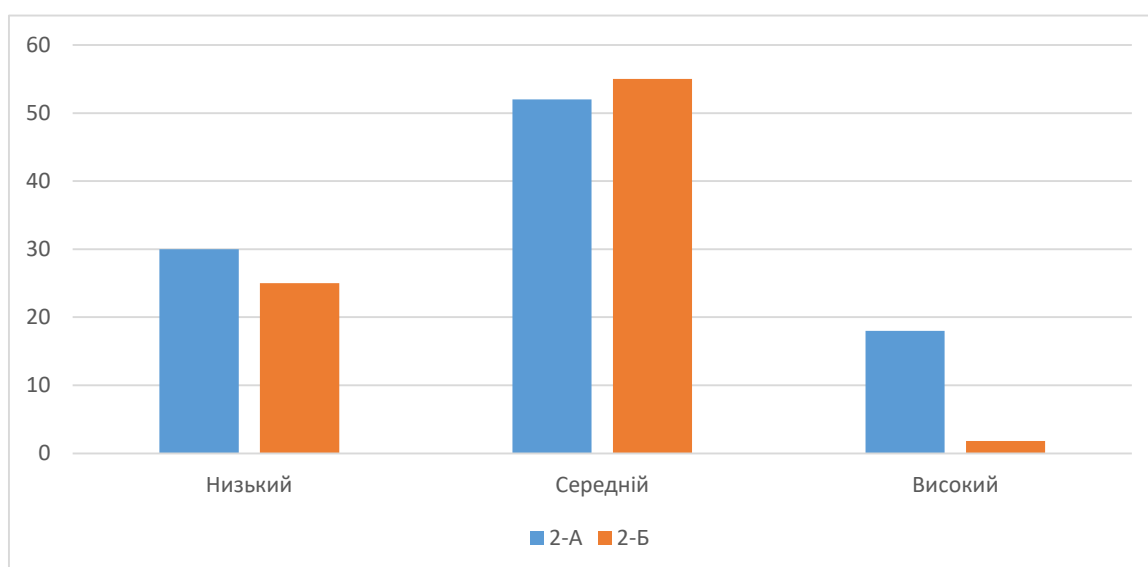

Рис.1.3.3 Узагальнені результати діагностики рівня володіння мовленнєвим етикетом

Зазначені результати констатувального зрізу окреслюють шляхи розроблення експериментальної методики.

Висновки до першого розділу

Отже, аналітичний огляд лінгвістичної літератури дав нам можливість з'ясувати сутність ключових понять нашої магістерської роботи, зокрема: мовна особистість, шляхи її формування, сутність культури спілкування та мовленнєвого етикету як визначальної ознаки мовленнєвої комунікації школярів, складника мовної особистості.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури окреслено вікові особливості сприйняття окремих формул мовленнєвого етикету та можливі шляхи його формування відомими педагогами і вчителями-практиками.

На основі аналізу типових освітніх програм ми дійшли висновку, що вони надають вчителю чіткий план дій для формування мовленнєвого етикету в учнів початкової школи. Водночас велика кількість завдань підручників дає поштовх для впровадження різних форм, методів та прийомів роботи для успішного формування мовленнєвого етикету.

Важливою є активна участь усіх учасників освітнього процесу, а саме: вчителів, батьків та учнів.

Провівши діагностику, ми виявили рівень обізнаності всіх учасників навчального процесу, визначили прогалини в роботі вчителів, батьків та учнів. Результати констатувального зрізу націлюють на розроблення більш ефективної роботи в другому класі, зорієнтованої на максимальне опрацювання необхідних формул етикетного спілкування, враховуючи всі зазначені чинники.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Сучасні підходи до формування мовленнєвого етикету в початковій школі

Рівень мовленнєвої культури, який мають на сьогодні молодші школярі, не цілком відповідає потребам сучасної освіти та суспільства в цілому. Отже, є необхідність скоригувати сучасний навчальний процес з урахуванням цієї проблеми, щоб його правильна організація сприяла успішному та ефективному розвитку мовленнєвого етикету молодших школярів та формуванню культури мови в цілому.

На сьогодні відбувається подальше вивчення та розширення категорії «мовленнєвий етикет», під якою ми розуміємо органічний складник культури мовленнєвого спілкування, що є сукупністю норм і правил мовленнєвої поведінки молодших школярів, системою мовленнєвих формул спілкування, встановленою суспільством чи соціальною групою.

Основними засадами формування мовленнєвого етикету молодших школярів було визначено:

- прагматичний характер формування мовленнєвого етикету учнів молодших класів, трансформація мовних знань, умінь та навичок у ситуаціях реальної поведінки та у нових контекстах;
- керування мовленнєвою діяльністю молодших школярів як знаковою системою, що передбачає наявність здатності до самостійного й осмисленого вибору мовних одиниць відповідно до синтаксичного, семантичного й прагматичного компонентів;
- занурення в простір культури та сталих виразів і з'ясування значення висловлювань і культурних явищ;

- забезпечення молодших школярів такими навчальними технологіями, що пов'язані з суб'єктивними відносинами в мовленнєвому освітньому процесі;

- розуміння учнями своєї самоідентифікації та усвідомлення себе суб'єктом світової цивілізації.

Основу розробленої нами методики формування мовленнєвого етикету молодших школярів складає система принципів, що дозволило екстраполювати ідеї сучасної теорії мовознавства, культурології, педагогіки, а також теорії та методики навчання молодших школярів української мови.

У результаті нами виділені дві підсистеми:

- **загальнопедагогічні принципи** формування вмінь мовленнєвого етикету учнів молодших класів: принципи теорії та методики навчання й виховання молодших школярів (суб'єктності, міждисциплінарності, комунікативного партнерства та співробітництва, емпатії);

- принципи, що відображають ідеї мовленнєвої освіти молодших школярів (лінгвокультурності, мовної толерантності, дотримання мовних норм мовленнєвої поведінки комунікантів.

Основним регламентувальним елементом методики формування вмінь мовленнєвого етикету молодших школярів, її інформаційною та правовою основою є Державний стандарт початкової освіти, норми та вимоги до якості мовної початкової освіти та підготовленості учнів, що склалися в конкретній освітній установі, у тому числі норми та вимоги, що мають випереджальний, перспективний характер.

Важливим механізмом методики формування вмінь мовленнєвого етикету молодших школярів є функції (планування, мотивація, організація, міжособистісне спілкування, контроль та корекція), що становлять особливий вид управлінських дій вчителя (з позиції суб'єкт-суб'єктних відносин):

- планування як функція має складну структуру та реалізується через свої підфункції: прогнозування (метод науково обґрунтованого передбачення можливих результатів формування в молодших школярів вмінь мовленнєвого

етикету), моделювання (метод пізнання процесу формування в молодших школярів умінь мовленнєвого етикету) та програмування (метод науково обґрунтованого визначення) вихідного стану сформованості в молодших школярів умінь мовленнєвого етикету);

- функція мотивації полягає в суттєвому впливі на формування особистісного зростання учнів, засвоєння кожним з них мовного матеріалу, розвиток потенційних можливостей його потрібно-мотиваційної та волевої сфер, емоційних і моральних якостей;

- організаційна функція спрямована на реалізацію мовних освітніх планів, програм, технологій, власних педагогічних технологій вчителя через міжособистісні комунікації;

- функція контролю та корекції спрямована на забезпечення своєчасного виявлення та прогнозування очікуваних відхилень від прогнозованих цілей формування в молодших школярів умінь мовленнєвого етикету, на внесення коректив за допомогою оперативних способів та засобів;

- функція міжособистісного спілкування є центральною в нашій методиці та здійснюється в системі обміну мовною інформацією та особистісно розвивальної взаємодії вчителя та учнів у навчальній діяльності. Переважно саме через міжособистісне спілкування вчитель реалізує решту функцій формування в учнів умінь мовленнєвого етикету.

Методико-технологічним складником спроектованої нами методики формування умінь мовленнєвого етикету обрано *комунікативне завдання*, яке ми розуміємо як задану в певних умовах мету мовної освіти на засвоєння учнями фрагмента навчального матеріалу, орієнтованого на формування вмінь мовленнєвого етикету, оскільки: а) завдання забезпечує наступність і ефективність цього процесу шляхом поступового її ускладнення; б) завдання вимагає від учнів комплексного застосування мовних знань та умінь; в) завдання передбачає активізацію самостійної навчальної діяльності; г) завдання сприяє розвитку умінь вести дискусію, відстоювати власну думку, знаходити компроміс із співрозмовником тощо.

Комунікативні завдання, спрямовані на підвищення рівня формування вмінь мовленнєвого етикету молодших школярів, умовно поділені на три групи: предметно-когнітивні, практико-функціональні та стратегічно-орієнтовані, що активізують особистісні функції вибору, сенсоутворення, рефлексії та імітують міжособистісну комунікацію в природних умовах. *Предметно-когнітивні* комунікативні завдання містять особистісний компонент. У таких завданнях розглядаються ситуації, пов'язані зі спілкуванням, проявляється вміння учнів орієнтуватися та застосовувати засоби мовного впливу на партнера. *Практико-функціональні* комунікативні завдання спрямовані на відтворення різних видів предметної діяльності із змагальними елементами, прогнозованим сценарієм та заздалегідь відомими результатами. У процесі розв'язання таких завдань учні засвоюють засоби мовленнєвого впливу на партнерів, беруть участь у груповій роботі, опановують вміння керувати конфліктами та засобами організації мислення та діяльності. *Стратегічно-орієнтовані* комунікативні завдання спрямовані на сукупність рішень, що переорієнтовують мовну ситуацію в проектну – програми, плани, проекти реалізації проблеми, що виникла.

Дослідженням встановлено, що процес формування в молодших школярів вмінь мовленнєвого етикету охоплює такі етапи: презентацію навчальної інформації, організацію самостійної роботи учнів молодших класів, встановлення оперативного зворотного зв'язку в навчальному процесі, аналіз результатів поточного контролю формування в молодших школярів вмінь мовленнєвого етикету та педагогічні умови реалізації розробленої нами методики.

Виявляючи комплекс педагогічних умов реалізації методики формування вмінь мовленнєвого етикету в учнів, ми орієнтувалися на вимоги, які висуваються сучасним суспільством до початкової мовної освіти; тенденції зміни змісту мовної освіти молодших школярів; результати виявленої специфіки формування вмінь мовленнєвого етикету молодших школярів; результати констатувального етапу проведення дослідно-пошукової роботи.

Як способи проведення діалогу можуть бути використані: навчальний діалог, створення проблемної ситуації, урок-діалог, колективні засоби навчання, соціальна взаємодія, «мозковий штурм», навчання учнів ставити питання, соціальна взаємодія, ситуація взаємодії за допомогою знакових засобів, схем і моделей діяльності, у яких фіксуються склад індивідуальних дій, спосіб їхнього поділу між учасниками.

Орієнтація на толерантне спілкування потребує зміни світогляду учнів та відмови від низки наявних стереотипів. Основою взаємодії стає діалог між партнерами зі спілкування, водночас діалогічність розглядається як норма культурного розширення розумового процесу. Варто зазначити, що в усіх випадках для думки має бути надана відкритість та можливість вільного та відповідального вибору. Необхідність орієнтації учнів молодших класів на толерантну поведінку обумовлена тим, що обидві сторони в спілкуванні прагнуть досягнути взаєморозуміння, тобто висловлюють бажання, прагнення, готовність зрозуміти, безконфліктно, толерантно сприйняти іншу думку.

З метою формування мовленнєвого етикету ми відібрали типи ситуацій, актуальні для початкової школи. Це насамперед бесіда, обговорення, розпитування, повідомлення, огляд тощо.

Після цього ми визначили та вивчили ситуації неофіційного та офіційного спілкування у побутовій, професійно-трудовій та соціально-культурній сферах, в яких використовуються відібрані ситуації:

1) у побутовій сфері: вдома в родині, зустріч із друзями; у місті; орієнтація у незнайомому місті;

2) у соціально-культурній сфері ситуації спілкування, насамперед, пов'язані з бесідами в офіційній та неофіційній обстановці, з обговоренням проблем культури, миру; ознайомлення з історичними фактами та місцями; відвідування визначних пам'яток міста, країни і т.д.

Найбільш типовими комунікативними цілями та намірами учнів в зазначених ситуаціях, можуть бути: запитати/отримати/повідомити

інформацію, обговорити будь-яке питання з метою прийняття рішення, переконати іншого в чомусь, довести правильність своєї думки, дати оцінку якомусь факту, стану справ, предмету, висловити/відстояти свою думку/ставлення, підтримати/спростувати думку іншої людини, вказати шлях розв'язання проблеми, узагальнити, зробити висновок, підтримати ідею, висловити сумнів, критику з питання, що обговорюється, розповісти про подію, людину, предмет, описати їх і т.д.

Ми відібрали мовні засоби, які слугують для вираження певних комунікативних намірів. Наприклад, звернення, висновки, уточнення, вибачення, прохання тощо.

Опрацювавши сучасну літературу, ми можемо зробити висновок, що з метою формування мовленнєвого етикету в учнів початкової школи необхідно враховувати такі підходи та технології:

- Комунікативний підхід;
- Інклюзивний підхід;
- Ігрові технології;
- Засоби інформаційних технологій;
- Спрямованість на практичне використання;
- Розвиток критичного мислення;
- Спільна робота з батьками.

Кожен із зазначених підходів і технологій – унікальний за своєю сутністю та метою. Розкриємо їх особливості більш детально.

Комунікативний підхід передбачає активне спілкування та взаємодію учнів у різних ситуаціях мовлення з метою навчання мови та мовленнєвого етикету. Основне завдання – це розвиток здатності учнів ефективно спілкуватися та використовувати набуті мовленнєві навички. Наведемо приклади завдань, які можна використовувати на уроках:

- *Діалоги* – відтворення коротких діалогів на певну тему. Наприклад, розігрування ролей у різних ситуаціях спілкування:

представлення, привітання, придбання речей у магазині тощо;

- *Рольові ігри* – втілення дій різних персонажів у певних ситуаціях, що вимагають спілкування. Наприклад, рольова гра «У магазині», де одні учні продавці, інші – покупці;

- *Дискусії* – під час організації такого виду роботи доречно використовувати актуальні питання та проблеми. Така вправа допоможе учням розвинути навички спілкування та виявляти повагу до точки зору інших людей;

- *Групові проєкти* – спільна робота учнів ефективно розвиває навички комунікації в молодших школярів, навчить їх домовлятися, не ображаючи думки іншого.

- *Публічні виступи* – можливість учнів виступати перед класом. Такий вид роботи чудово розвиває навички публічного мовлення та використання мовленнєвого етикету в публічних ситуаціях;

- *Рольові ігри для вирішення конфліктів* – вправа для розвитку вміння вирішувати конфлікти, використовуючи мовленнєвий етикет та навички міжособистісного спілкування.

Інклюзивний підхід – акцентування на індивідуальних потребах кожного учасника освітнього процесу. Завдання: формування мовленнєвого етикету через призму індивідуальних особливостей та потреб кожного учня.

Приклади завдань для реалізації цього підходу на уроках української мови:

- *Використання аудіо- та відеоматеріалів* – активізує слухову та зорову пам'ять учнів. Дає можливість обговорити різні ситуації мовлення та проаналізувати коректність використання правил мовленнєвого етикету;

- *Гра «Завдання за інтересами»* – кожен учень зможе обрати завдання, яке відповідає їх індивідуальним потребам;

- *Мовні вправи з підтримкою вчителя* – індивідуальна підтримка учня, який потребує додаткової допомоги в розвитку мовленнєвого етикету з боку вчителя;

- *Розгляд альтернативних форм спілкування* – можливість для учнів, що мають розумові або комунікативні обмеження, використовувати альтернативні засоби спілкування – мова жестів, комунікатори або спеціалізовані комп'ютерні програми;

- *Використання інтерактивних ресурсів* – можливість вчителю користуватися різноманітними навчальними ресурсами, які допоможуть учням з різними потребами вивчати мову та мовленнєвий етикет.

Ігрові технології – використання ігор та рольових ігор для розвитку мовлення та мовленнєвого етикету. Завдання: розвиток мовленнєвих навичок та соціальних умінь. Приклади завдань:

- *Рольова гра «Ресторан»:* учні виконують ролі офіціантів та клієнтів у ресторані. Вони навчаються замовляти їжу та напої, висловлювати подяку та прощатися ввічливо. Учитель може вказувати на правила мовленнєвого етикету під час гри;

- *Гра «Подорож»:* учні грають ролі туристів та гідів на умовній подорожі. Вони вчаться ставити питання про маршрут, використовувати ввічливу лексику та вирази під час спілкування з іншими гравцями;

- *Гра «Відвідування магазину»:* учні грають ролі продавця та покупця в магазині. Вони вчаться робити покупки, запитувати про ціни та розмовляти з іншими гравцями ввічливо;

- *Гра «Візит до лікаря»:* учні грають ролі лікаря та пацієнта під час візиту до лікаря. Вони вчаться описувати свої симптоми, ставити питання лікарю та реагувати на медичні поради ввічливо;

- *Гра «Сімейна вечеря»:* учні розігрують сімейну вечерю, взаємодіючи як члени родини. Вони вчаться спілкуватися за столом, дотримуватися правил мовленнєвого етикету та виражати свої думки ввічливо.

Ці ігри не лише розвивають мовленнєвий етикет, але й надають учням можливість практикувати вивчену лексику та граматику в реальних комунікативних ситуаціях.

Засоби інформаційних технологій – використання різного

технологічного обладнання (телефонів, планшетів, комп'ютерів, інтерактивних дошок та ін.) для навчання мови та мовленнєвого етикету.

Завдання: вивчення мови в інтерактивному форматі. Приклади завдань та форм роботи для уроків:

- Відеоуроки на тематику мовленнєвого етикету;
- Аудіозаписи, щоб покращити вимову;
- Інтерактивні вправи;
- Відео- , аудіо – чати з учителем, однокласниками, друзями чи батьками;
- Створення учнями презентацій, які розкривають тематику мовленнєвого етикету;
- Використання інтерактивних вправ чи додатків на граматику та лексику.

Спрямованість на практичне використання – спонукання до формування в учнів здатності використовувати набуті навички та знання в реальних життєвих ситуаціях спілкування, передбачаючи комунікацію з іншими людьми та безпосередню участь в соціальних подіях. Завдання: практичне використання набутих навичок. Приклади завдань:

- *Рольові ігри та симуляції*: під час відтворення певної ситуації мовлення учні мають змогу використати відповідні правила мовленнєвого етикету;
- *Відвідування громадських подій*: участь у шкільних заходах, виставках тощо, задля отримання можливості застосувати свої навички мовленнєвого етикету;
- *Ділові листи та повідомлення*: можливість вивчити правила написання ділової документації та повідомлень;
- *Візити до інших класів*: можливість спілкуватися з однолітками, використовуючи набуті навички етикету;
- *Підготовка до інтерв'ю*: підготовка до інтерв'ю для різних цілей, що дасть можливість коректно та доцільно ставити запитання та давати

відповідь на поставлені запитання іншим співрозмовникам.

Розвиток критичного мислення – розвиток здатності учнів аналізувати та оцінювати різні мовленнєві ситуації. Завдання: навчити учня аналізувати, оцінювати ситуації мовлення, виявляти та виправляти мовні помилки, розвивати навички наводити аргументи для відстоювання власної думки. Приклади роботи на уроці:

- *Аналіз мовленнєвих ситуацій:* опрацювання реальних або вигаданих мовленнєвих ситуацій, де було використано відповідні правила мовленнєвого етикету або їх порушено;

- *Порівняння стилів мовлення:* учні повинні порівняти різні стилі мовлення, наприклад, офіційний з неофіційним, та зрозуміти, якого стилю вимагають ситуації мовлення;

- *Корекція мовних помилок* – виявлення та виправлення мовних помилок в текстах (завдання на редагування). Такі завдання допомагають розвивати навичку виявляти помилки у власному мовленні;

- *Складання власних правил мовленнєвого етикету:* створення власних правил спілкування в учнівському середовищі (правила класу);

- *Аналіз випадків з порушенням правил мовленнєвого етикету в media* – аналіз відеороликів з випадками порушення мовленнєвого етикету на телебаченні, радіо чи в соціальних мережах та обговорення наслідків таких помилок.

Спільна робота з батьками – співпраця вчителя з батьками з метою формування мовленнєвого етикету учнів. Завдання: розвиток набутих знань мовленнєвого етикету вдома. Приклади використання цього підходу:

- *Батьківські зустрічі та семінари,* які організуються з метою обговорення питань щодо формування мовленнєвого етикету, отримання рекомендації та порад підтримання правильних мовних звичок дітей за межами навчального закладу;

- *Інформаційні листівки та матеріали:* розповсюдження інформаційного контенту для батьків. Такі матеріали можуть містити поради

та рекомендації відповідно до поданого питання;

- *Індивідуальні консультації*, які проводяться для обговорення конкретних питань певної родини щодо правильних мовних звичок.

- *Події у школі* – організація певних проєктів у школі з долученням до них батьків. Наприклад, конкурси на тематику мовленнєвого етикету, тематичні свята та лекції.

- *Залучення батьків до процесу оцінювання*: можливість для батьків брати участь у процесі оцінювання або ревізії знань своєї дитини.

Отже, сучасні підходи до формування мовленнєвого етикету в початковій школі сприяють розвитку навичок, необхідних для ефективного спілкування в сучасному суспільстві. Вони враховують індивідуальні потреби учнів та забезпечують якісне навчання важливих мовленнєвих навичок. Кожен із підходів передбачає різноманітні форми та види роботи, які можна використовувати на уроках української мови.

2.2. Методика формування у другокласників мовленнєвого етикету під час навчання української мови

Формувати навички мовленнєвого етикету необхідно розпочинати ще початковій школі. Робота в цьому напрямі має здійснюватися систематично та цілеспрямовано. З раннього дитинства молодші школярі засвоюють основні норми та правила поведінки у процесі життєдіяльності. Дорослі вчать дітей бути чемними, пунктуальними, охайними, учні засвоюють правильні манери, опановують вміння культурно поводитися в суспільстві. Водночас необхідно створювати умови молодшим школярам для успішного оволодіння навичками мовленнєвого етикету. Значні можливості в розвитку умінь використовувати етикетні формули має урок української мови як одна із форм організації навчання молодших школярів.

Формування мовленнєвого етикету в другокласників може бути

успішним за умови послідовного дотримання етапів формування правильних мовних звичок в учнів початкової ланки. Саме вони і стали основними кроками роботи з учнями:

1. Вивчення основ мовленнєвого етикету;
2. Правила активного слухання;
3. Особливості культурного спілкування;
4. Ситуаційний мовленнєвий етикет;
5. Розвиток мовленнєвих навичок;
6. Рольові ігри та симуляції;
7. Спільна робота з батьками;
8. Оцінка навчального поступу учнів у процесі формування мовленнєвого етикету.

мовленнєвого етикету.

Під час формування мовленнєвого етикету важливою є поетапність дій вчителя, взаємозв'язок усіх завдань та закріплення здобутих навичок. Ці методи допоможуть створити сприятливе середовище для формування мовленнєвого етикету в другокласників та розвивати їх мовленнєві навички та соціальну компетентність. Тому далі представимо детальний опис кожного етапу, розкриємо його суть, мету та наведемо зразки завдань, можливих для використання.

I. Вивчення основ мовленнєвого етикету

Мета: ознайомити учнів з основами мовленнєвого етикету, а саме, вітання, прощання, вирази поваги та вдячності.

Завдання для формування відповідних навичок та форми роботи:

- **Ранкове коло:**

Слова вчителя: Учні, привітайтеся один з одним по колу, використовуючи фрази: «Привіт!», «Вітаю!», «Доброго ранку!», не забувайте вказувати ім'я учня, до якого звертаєтесь!

Слова вчителя: Учні, привітайтеся один з одним по колу, не використовуючи слів, лише жестами! Це можуть бути помах руки, потиснуті руки, дати «п'ять» тощо.

Вправа «Обери вітання/прощання»
- біля дверей до класу вчитель вішає зображення можливого привітання/прощання з учителем (Рис.2.1). Це можуть бути вербальні чи невербальні засоби спілкування.

Рис. 2.1 Приклад стенду в клас.

Рольові ігри на уроках української мови:

Вправа «Змоделюй ситуацію» – учні по черзі дістають із кошика аркуші із завданнями та моделюють ситуації мовлення відповідно до теми: прощаються або вітаються, дякують чи вибачаються.

Завдання в підручниках, що створені відповідно до Типових освітніх програм, розроблених під керівництвом Савченко чи Р.Б. Шияна:

1. *Прочитай «чарівні» слова. Подумай, які з них ти скажеш друзям, рідним, незнайомим дорослим людям. Розіграй різні ситуації в парі. Які ролі ти можеш виконати? (Рис.2.2) [16, с.6].*

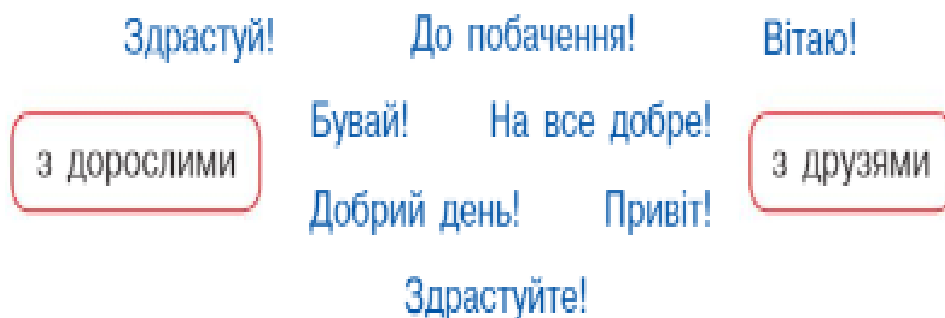

Рис.2.2 Фрагмент підручника «Українська мова» 2 клас

2. *Спиши.* (Рис.2.3) [16, с.6].

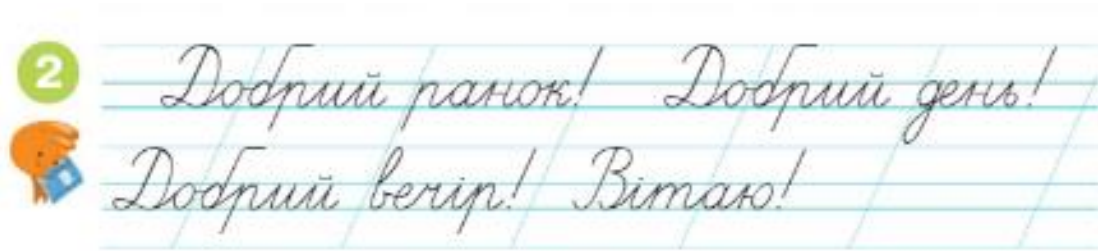

Рис.2.3 Фрагмент підручника «Українська мова» 2 клас

II. Правила активного слухання.

Мета: навчити учнів уважно слухати свого співрозмовника, дотримуючись елементарних правил мовленнєвого етикету, а саме, не перебивати та ставити питання задля підтримки бесіди.

Завдання для формування відповідних навичок та форми роботи:

- Аудіювання:

Слова вчителя: Прослухайте уважно текст та дайте відповіді на запитання.

БУДЕШ ІЗ ГНІЗДА ВИПАДАТИ?

У дятлихи в гнізді було четверо пташенят.

Одне з них таке неспокійне. Виглядає з гніздечка, все йому хочеться знати: а що там, далі?

— *Виростеш, полетиш — то й побачиш, що за гніздом.*

Але неспокійне дятленя не захотіло слухати маму, висунулося з гнізда й упало додолу. Сидить на траві, плаче.

Прилетіла мати до малого.

— *Як же тебе врятувати, неслухняний сину?*

Сідай мені на спину, берися дзьобом за пір'я та держись міцно.

Сіло пташеня матері на спину, вчепилося дзьобиком за пір'я. Полетіла мати. Принесла своє дитя у гніздо, поклала та й питає:

— Будеш із гнізда випадати?

— Не буду, — сказало, плачучи, пташеня й підвело голівку, щоб виглянути з гнізда [67].

Питання до тексту:

1. Скільки у дятлихи було пташенят?
2. Що трапилось з одним із дитинчат та чому?
3. Хто та як його врятували?
4. Чого вчить нас це оповідання?

Вправа «Передай іншому» – учні уважно слухають текст. Після чого вчитель ставить одне питання школяреві. Натомість цей учень дає відповідь на нього, вигадує своє питання по змісту тексту та передає його наступному однокласникові. Завдання можна виконувати ланцюжком, у хаотичному порядку або в групах.

- Завдання, які пропонує підручник:

1. *Порівняй скоромовки. Чим вони схожі та чим відрізняються? Знайди малюнки до виділених слів. Чому ми не вживаємо деякі з них (Рис.2.4).* [16, с.12].

1 Порівняй скоромовки. Чим вони схожі, а чим відрізняються? Знайди малюнки до виділених слів. Чому ми не вживаємо деякі з них зараз?

Кіт котіві каже: «Коте, до комори **кадуб** вкотим. У кадуб вкинеш капустину, Кілька **кітичок** калини».

Летів горобець через верхній **хлівець** , ніс **пуд** гороху і нам дав потроху.

• Розкажи, як читати скоромовку. Користуйся схемою.

повільно → швидше → якнайшвидше

Рис.2.4 Фрагмент підручника «Українська мова» 2 клас

Факти і думки. Про які факти йдеться в тексті? (Рис.2.5) [16, с.12].

1 Факти і думки

У давнину люди передавали повідомлення усно . Потім почали користуватися різними предметами: намистом з м'ушель , мотузками з вузликами . Пізніше почали малювати на каменях і корі дерев . Окремий малюнок — піктограма — міг позначати слово, речення або цілий текст. Потім люди почали записувати слова за допомогою знаків на глиняних дощечках або ієрогліфів на смужках папірусу . Тепер піктограми використовують для позначення комп'ютерних програм , ігор тощо. Найкрасивішою є піктограма до гри «Кульки».

- Про які факти йдеться в тексті? Як їх перевірити?

Рис.2.5 Фрагмент підручника «Українська мова» 2 клас

III. Особливості культурного спілкування

Мета: пояснити учням, які культурні та мовленнєві норми відповідають певним ситуаціям мовлення та можуть відрізнятися відповідно до співрозмовника. Допомогти зрозуміти, які аспекти важливо враховувати під час комунікації з різними людьми.

Перелік завдань для використання під час цього етапу формування мовленнєвого етикету в учнів початкової ланки:

- **Перегляд відеоматеріалів навчального характеру** – спонукає аналізувати ситуації мовлення, дає можливість на прикладі інших сформулювати правила спілкування відповідно до різних ситуацій мовлення:

Слова вчителя: Перегляньте відео, зверніть увагу на ситуації спілкування. Від чого залежать правила поведінки в цих ситуаціях? Чого люди по-різному себе поведуть?

- **Створення «Хмар слів», ментальних карт, лепбуків** – завдання на формування системи правил та норм спілкування, які в подальшому учні

будуть практикувати під час виконання завдань та безпосередньої комунікації з іншими. Створення наочних матеріалів самими учнями дасть можливість їм краще запам'ятати ці правила.

IV. Ситуаційний мовленнєвий етикет

Мета: навчити учнів адаптовувати своє мовлення відповідно до різних ситуацій, наприклад, вдома, у школі, з друзями, у магазині тощо відповідно до сформованих правил мовленнєвого етикету.

Завдання які можуть супроводжувати роботу вчителя на цьому етапі:

- **Моделювання ситуацій** – вправи на моделювання та визначення відповідних мовленнєвих норм до певної ситуації:

День «Подорож в майбутнє» – учні переодягаються в костюми відповідної професії. Пропонується завдання користуватися мовними формами відповідно до професії та поводити себе так, як і люди, які працюють у цій галузі.

Гра «Допоможи мені» – моделюються ситуації, коли учні вчать просити допомоги, використовуючи слова ввічливості, а також надавати словесну допомогу та отримують навички коректно відмовляти в допомозі, якщо не мають змоги її надати.

V. Розвиток мовленнєвих навичок

Мета: збагачення словникового запасу учнів, розвиток правильної вимови та граматики на основі використання практичних вправ і завдань, спрямованих на формування мовленнєвого етикету.

Завдання для формування відповідних навичок та форми роботи:

Завдання, які пропонує підручник:

- **Розвиток мовлення. Складання листа за схемою (Рис. 2.6) [16, с.16].**

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. ЛИСТ

- Склади листа за схемою.

Привітайся	Добрий день, бабусю! Привіт, Сергійку!
Звернись до того, кому пишеш	Мені подарували собаку. Його звать Кокос. Він білий, з чорною плямою на носі.
Напиши те, чим хочеш поділитися	До побачення!
Попрощайся	Твій онук Андрій. Твоя подруга Марина. Ганна.
Підпиши листа	

Рис.2.6 Фрагмент підручника «Українська мова» 2 клас

Придумай комікс про допитливе слоненя, яке пхало всюди свій хобот.

(Рис. 2.7)[16, с.88].

Мій дзюб — чудовий. Зараз надзюбаю ним своєї улюбленої рибки побільше.

Бідний дзьобатий пелікан. Це ж як незручно носити перед собою таке дзьобище!

Так. Здається, мій дзюб зараз потрібний пані з довгим носом.

Невже він справді думає, що це все вміститься до його дзьобика?

Я так і знала. Треба було брати сумку з тканини. Ці паперові сумочки такі ненадійні!

Ну що, пані, складайте.

Пане пелікане, вам хтось казав, що ваш дзюб чудовий? Як же зручно бути таким дзьобатим!

- Придумай комікс про допитливе слоненя, яке пхало всюди свій хобот.

Рис.2.7 Фрагмент підручника «Українська мова» 2 клас

VI. Рольові ігри та симуляції

Мета: моделювання реальних ситуацій мовлення, спонування до

вивчення мовленнєвого етикету.

Можливі завдання та форми роботи, які використовуються на цьому етапі:

- ***Рольові ігри:***

Гра «У магазині» – одні учні виконують роль продавців, інші – покупців. Завдання: користуючись правилами та нормами спілкування, придбати певний товар.

Рольова гра «Ресторан» – учні виконують ролі офіціантів і клієнтів у ресторані. Вони навчаються замовляти їжу та напої, виражати подяку та попрощатися ввічливо. Учитель може вказувати на правила мовленнєвого етикету під час гри.

Гра «Подорож» – учні розігрують ролі туристів і гідів під час умовної подорожі. Вони вчаться ставити питання про маршрут, використовувати ввічливу лексику та вирази під час спілкування з іншими гравцями.

Гра «Візит до лікаря» – учні розігрують ролі лікаря та пацієнта під час візиту до лікаря. Вони вчаться описувати свої симптоми, ставити запитання лікарю та реагувати на медичні поради ввічливо.

Гра «Сімейна вечеря» – учні розігрують сімейну обідню вечерю, взаємодіючи як члени родини. Вони вчаться спілкуватися за столом, дотримуватися правил мовленнєвого етикету та виражати свої думки ввічливо.

- Завдання з підручника, що спрямовані на театралізацію різних ситуацій мовлення. Наприклад, вправи, що розміщені в підручнику «Українська мова» 2 клас, частина 1 автора І. Большакової: Впр.1 с.15 (Рис.2.8), впр.1 с.18 (Рис.2.9), впр.1 с.20 (Рис.2.10), впр.3 с.31 (Рис.2.11), впр.1 с.67 (Рис.2.12), впр.1 с.88 (Рис 2.13) та інші.

1 Тема і головна думка. Герої казок. Передбачення. Театралізуємо
ПІВНИК І ДВОЄ МИШЕНЯТ

Жили собі двоє мишенят — Круть та Верть і півник Голосисте Гірлечко. Мишенята було тільки й знають, що танцюють та співають. А півник рано встане, усіх піснею збудить та й до роботи береться.

• Про що ти дізнався/дізналася? Що буде далі?

Одного ранку знайшов півник пшеничний колосок.

— Круть, Верть, гляньте, що я знайшов! Хто молотитиме?

— Не я! — одказує одне мишеня.

— Не я! — каже й друге мишеня.

18

Рис.2.8 Фрагмент вправи в підручнику

1 Пісня. Приспів. Театралізуємо

ХОДИТЬ ГАРБУЗ ПО ГОРОДУ

Ходить **гарбуз** по горóду,

Питається свого роду:

— А чи живі, чи здорові

Всі родичі гарбузові?

Обізв́алась жовта **диня**,

Гарбузова господиня:

— Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові!

~ ~ ~

Рис.2.9 Фрагмент вправи в підручнику

1 Оповідання. Тема і головна думка. Місце і час подій. Передбачення. Головні герої. Театралізуємо

ЯК БУЛО НАПИСАНО ПЕРШОГО ЛИСТА

Колись давно жили на світі давні люди. Вони жили в печерах, майже не носили одягу, не вмiли ні читати, ні писати.

В одному з племён жила дівчинка Тэффі з татом і мамою.

Одного дня Тэффі з татом пішли на річку. Тато ловив рибу дерев'яним остенем

. Він ударив по каменю на дні річки і зламав остень.

• Про що ти дізнався/дізналася? Що буде далі?

Рис.2.10 Фрагмент вправи в підручнику

3 Казка. Тема і головна думка. Герої. Театралізуємо

ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ

Лисичка з Журавлем **покумáлися**. От Лисичка і кличе Журавля до себе в гості. Наварила кашки з молочком, розмазала тонесенько по тарілці та й каже:

— **Живіся**, кумочку, **не погордуй!** Сама варила.

Журавель **стук-стук** дзьобом — нічого не спіймав. А Лисичка тим часом лиже та й лиже кашку, аж поки сама все не з'їла. А коли кашки не стало, вона й мовить:

— Вибачай, кумочку, більше не маю чим вас **гостити**.

— Спасибі й за те. А ти б до мене завтра завітала!

Рис.2.11 Фрагмент вправи в підручнику

VII. Спільна робота з батьками

Мета: залучення батьків до формування мовленнєвого етикету поза школою.

Форми роботи, можливі на цьому етапі:

- *Спільні зустрічі з батьками* – організація батьківських зборів задля обговорення питань щодо формування мовленнєвого етикету учнів поза межами навчального закладу.
- *Створення інформаційних матеріалів* – створення та поширення інформаційних листівок та матеріалів, які будуть допомагати батькам у процесі формування мовленнєвого етикету вдома.
- *Індивідуальні консультації* – організація індивідуального спілкування з батьками окремої дитини задля обговорення можливих проблем у формуванні культурних навичок спілкування, які необхідні під час спілкування вдома.
- *Залучення батьків до спільної роботи з учнями* – створення інформаційного матеріалу учнями та батьками спільно вдома. Моделювання різних ситуацій мовлення.

VIII. Оцінювання навчального поступу учнів у процесі формування

мовленнєвого етикету

Мета: оцінювання та визначення успіхів учнів у формуванні мовленнєвого етикету, спонукання до подальшого розвитку набутих навичок

Варіанти проведення формальної оцінки досягнень учнів:

- *«Стіна слави»* – місце висвітлення досягнень учнів;
- *Проведення конкурсів на тематику культури мовлення;*
- *Самостійне створення учнями інформаційного матеріалу для*

визначення рівня володіння знаннями з теми мовленнєвого етикету.

Отже, дотримуючись поетапності та систематичності виконання вправ на розвиток і формування мовленнєвого етикету учнів, учитель може досягти певних успіхів. Адже кожен етап роботи спрямований на розвиток певних навичок або на практичне використання набутих знань. Вивчення основ мовленнєвого етикету навчить учнів таким базовим елементам мовленнєвого етикету, як вітання, прощання та вираження поваги. Правила активного слухання – це розвиток навички уважного слухання, не перебивати співрозмовника та вміти ставити запитання. Ситуативний мовленнєвий етикет – розуміння, як адаптувати свій мовленнєвий етикет до різних ситуацій. Розвиток мовленнєвих навичок – використання вправ на розвиток словникового запасу, вимови та граматики задля покращення мовленнєвого етикету. Рольові ігри та симуляції допомагають учням моделювати реальні ситуації та відтворювати в них мовленнєвий етикет. Спільна робота з батьками залучає батьків до формування мовленнєвого етикету. Оцінювання – мотивує учнів для подальших зусиль для розвитку мовленнєвого етикету.

Методика формування мовленнєвого етикету в другокласників під час навчання української мови є важливим складником їх соціального та мовленнєвого розвитку. Важливо зауважити, що ефективність формування мовленнєвого етикету залежить від спільної роботи вчителів, батьків та учнів. Використовуючи ці підходи та завдання, можливо досягти мети розвитку соціальних та мовленнєвих навичок другокласників, що стане основою для їх подальшого успіху в спілкуванні та навчанні.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Розглянемо зміст дослідно-пошукової роботи, метою якої є теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати результативність і ефективність методичного забезпечення для вдосконалення вмінь мовленнєвого етикету молодших школярів.

Базою проведення дослідження став Кременчуцький ліцей №25 «Гуманітарний колегіум» Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області.

Експериментальне навчання проводилося в період з березня 2023 року до жовтня 2023 року в три основні етапи:

1. **Початковий етап:**

- спостереження за мовленнєвою поведінкою молодших школярів;
- з'ясування рівня володіння мовленнєвим етикетом;
- добір діагностик для виявлення рівня сформованості мовленнєвого етикету в учнів другого класу;
- формування методичної бази для впровадження авторської методики.

2. **Формувальний етап** – застосування на практиці методичних матеріалів для вдосконалення вмінь мовленнєвого етикету учнів 2 класу на уроках української мови.

3. **Контрольний етап** – визначення результативності вдосконалення рівня сформованості мовленнєвого етикету учнів 2-го класу під час навчальної діяльності.

Відповідно до кожного етапу дослідження були проведені певні діагностики. Метою таких діагностик є визначення якості засвоєння мовленнєвого етикету відповідно до основної освітньої програми початкової школи.

Отже, у процесі роботи було проведено такі форми контролю:

- *початковий контроль*, який здійснювався на початку дослідження

та дозволив визначити початковий рівень розвитку культури мовлення учнів;

- *поточний або проміжний контроль*, який було проведено на занятті для того, щоб зрозуміти, які навички формуються, та за потреби вносити корективи.

- *підсумковий контроль* було проведено після закінчення впровадження авторської методики.

У нашому дослідженні взяли участь 25 осіб 2-го «Б» класу.

На початковому етапі ми спостерігали за мовленнєвою діяльністю учнів під час навчальної діяльності та провели тестування на визначення рівня сформованості мовленнєвого етикету учнів 2-го класу.

Під час спостереження за респондентами було враховано такі критерії:

- дотримання під час спілкування правил мовленнєвого етикету;
- використання найпростіших мовних формул (вітання та прощання, звертання);
- застосування мовних формул прохання чи подяки та коректної відмови у проханні (рис. 2.1)

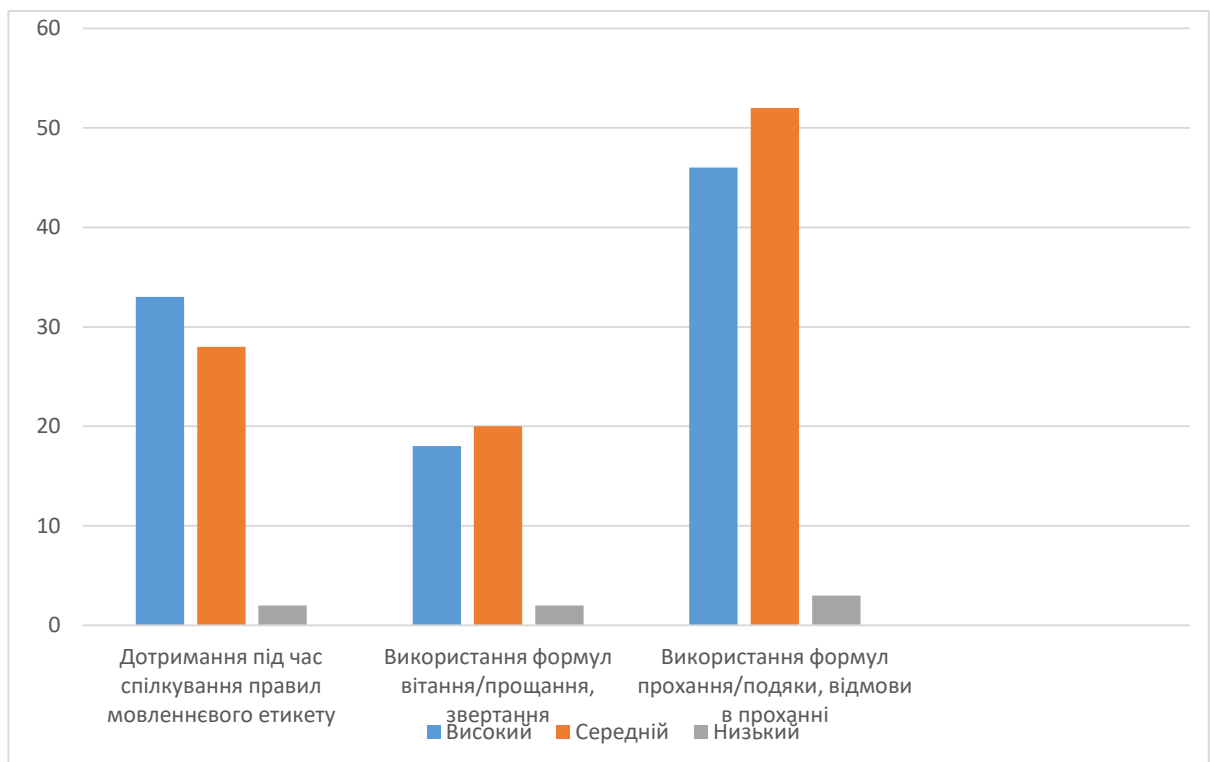

Рис. 2.1. Зведена таблиця результатів спостереження

Результати дослідження засвідчили, що лише 32% учнів на високому рівні дотримуються під час спілкування правил мовленнєвого етикету. Використовують формули вітання / прощання та звертання лише 18% школярів. Ознайомленні з формулами прохання, подяки та ввічливої відмови 45% здобувачів освіти.

Наступним етапом нашого дослідження було проведення тестування. Було розроблено завдання, у яких представлено різні ситуації мовлення та різні варіанти відповідей (Додаток Д).

Проаналізуємо результати відповідей на запитання та визначимо, який відсоток учнів усвідомлює основні формули мовленнєвого етикету. У тестуванні було представлено 4 питання, що пов'язані з найпростішими мовленнєвими формулами (рис. 2.2).

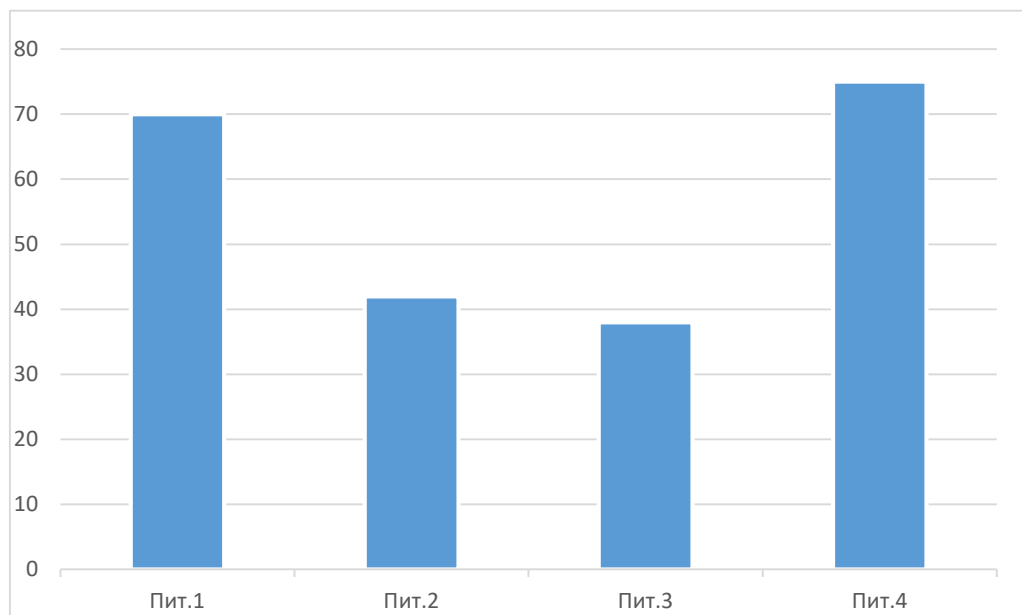

Рис.2.2 Узагальнені результати діагностики знань учнів

Ця діаграма ілюструє рівень мовної обізнаності учнів про формули мовленнєвого етикету на початковому етапі впровадження розробленої нами методики. Можна констатувати, що діти краще виконали перше і четверте завдання, продемонструвавши знання фраз, які необхідно використовувати під час вітання (70%) та прохання (72%). Друге і третє завдання, які передбачали

знання формул мовленнєвого етикету під час прощання та звертання, викликали в учнів труднощі. Правильну повну відповідь виявлено лише у 41% (друге питання) і 38% (третє питання).

Отримавши результати початкового діагностування, ми перейшли до формувального етапу дослідження – систематичного використання прийомів, вправ і завдань, розроблених за авторською методикою. Авторські підходи були впроваджені на всіх уроках української мови, а також використані в такій формі роботи, як «Ранкове коло», протягом 2022-2023 навчального року з учнями 2 «Б» класу з метою формування в здобувачів освіти мовленнєвого етикету.

Під час експериментального навчання були відібрані ситуації, ігри, заняття та вправи, що були спрямовані на формування таких етикетних умінь: встановлювати контакти зі допомогою вербальних і невербальних засобів; використовувати варіативні формули вітання, прощання, подяки, прохання; вміння виражати свій настрій за допомогою слів та розуміти емоційний настрій співрозмовника, як знайомого, так і незнайомого; поводитися у спілкуванні відповідно до норм мовленнєвого етикету в різних ситуаціях у межах закладу освіти та в різних громадських місцях; спілкуватися з оточуючими, демонструючи при цьому добрі манери.

Запропоновані на уроках ситуативні завдання, етичні бесіди мали інформативний характер, сприяли становленню в них внутрішньої позиції та виводили їх на новий рівень усвідомлення свого місця в системі суспільних відносин. Діти вчилися аналізувати свою поведінку та поведінку своїх однолітків і дорослих, розмірковуючи про правильні й неправильні вчинки, створюючи уявлення про себе, про моральні норми, етичні зразки. Через отримані знання вони по-новому організовували свою поведінку відповідно до етичних норм.

На наступному етапі дослідження – контрольному – ми поставили за мету визначити результативність розробленої методики. Основними формами діагностики на цьому етапі стало спостереження, тестування та аналіз

отриманих даних.

Спостереження за респондентами та оцінювання навичок володіння формулами мовленнєвого етикету здійснювалося за тими ж критеріями, що і на початку дослідження.

На цьому етапі ми виявили позитивну тенденцію підвищення рівня обізнаності учнів із формулами мовленнєвого етикету та вміння їх використовувати у різних ситуаціях спілкування (рис.2.3).

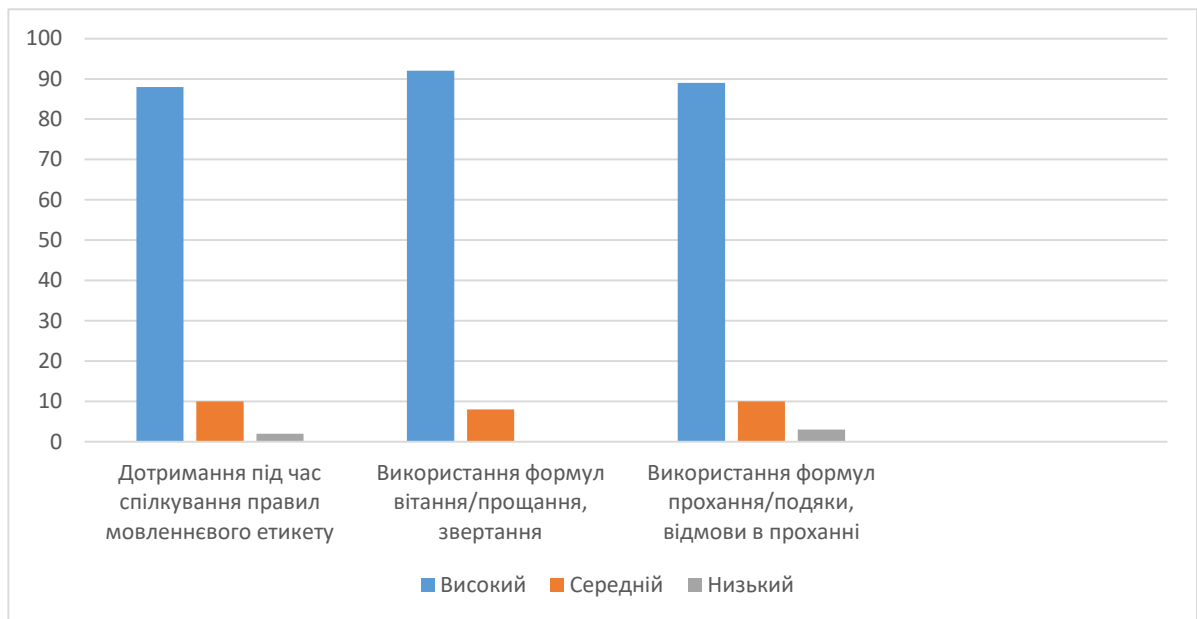

Рис. 2.3 Узагальнені результати контрольного етапу дослідження

Проаналізувавши діаграми 2.1 і 2.3, ми можемо констатувати підвищення рівня сформованості навички володіння найпростішими формами мовленнєвого етикету. Високий рівень мають 88-92% респондентів, середній – 8-10% учнів та молодші школярі з низьким рівнем сформованості мовленнєвих формул етикету складають лише 0-2%. Такі результати засвідчують ефективність використання авторської методики на уроках української мови.

Наступним кроком контрольного етапу експерименту стало тестування. Питання вирішили залишити такі ж, тільки змінився формат надання

відповіді. Замість тестування, учні повинні були вписати свій варіант відповіді на питання. Результати виконання цього завдання демонструє рис. 2.4

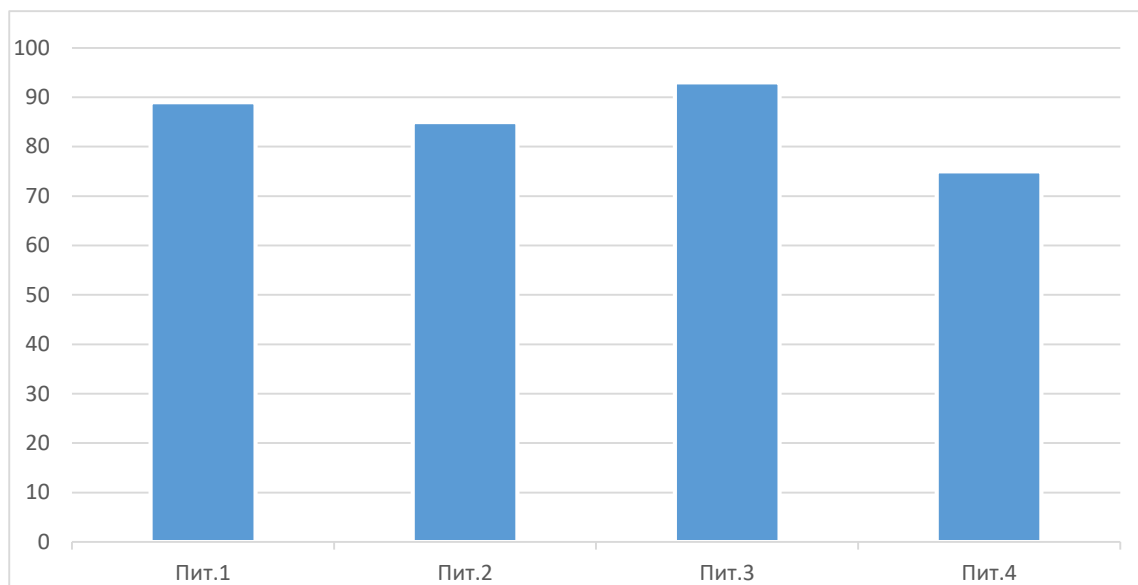

Рис.2.4 Узагальнені результати контрольної діагностики

Провівши аналіз даних діаграм 2.2 та 2.4, ми простежуємо позитивну динаміку щодо формування мовленнєвого етикету в учнів другого року навчання. Загалом відсоток правильних відповідей на кожне запитання діагностики зріс на 10-15%.

Отже, відповідно до даних результатів експерименту простежуємо позитивну динаміку щодо формування в учнів 2 класу навичок мовленнєвого етикету, що сприяє розвитку в здобувачів освіти універсальних навчальних дій для успішного засвоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти. Це свідчить про те, що наша програма є ефективною для вдосконалення процесу формування мовленнєвого етикету початкової ланки школи.

Висновки до 2 розділу

Сучасні підходи до формування мовленнєвого етикету в початковій школі сприяють розвитку навичок, необхідних для ефективного спілкування в сучасному суспільстві. Вони враховують індивідуальні потреби учнів та забезпечують якісне формування важливих мовних і мовленнєвих навичок.

Ураховуючи потреби сучасного учня, новітні підходи до мовної освіти ми розробили методика формування мовленнєвого етикету в учнів початкової школи. Ця методика побудована на принципах послідовності та систематичності, адже кожен етап роботи спрямований на розвиток певних навичок та на практичне використання набутих знань.

1. Вивчення основ мовленнєвого етикету – навчить учнів базовим елементам мовленнєвого етикету, таким як вітання, прощання, прохання, повага.
2. Правила активного слухання – розвиток навичок уважного слухання (не перебивати співрозмовника та вміти ставити питання).
3. Ситуативний мовленнєвий етикет – розуміння, як адаптувати свій мовленнєвий етикет до різних ситуацій.
4. Розвиток мовленнєвих навичок – використання вправ на розвиток словникового запасу, вимови та граматики для покращення мовленнєвого етикету.
5. Рольові ігри та симуляції – допомагають учням моделювати реальні ситуації та відтворювати в них мовленнєвий етикет.
6. Спільна робота з батьками – залучає батьків до формування мовленнєвого етикету.
7. Оцінювання – мотивує учнів для подальших зусиль у розвитку мовленнєвого етикету.

Методика формування мовленнєвого етикету в другокласників під час навчання української мови є важливим складником їх соціального та мовленнєвого розвитку. Важливо зауважити, що успіх формування

мовленнєвого етикету залежить від спільної роботи вчителів, батьків та учнів. Використовуючи ці підходи та завдання, можливо досягти мети розвитку соціальних та мовленнєвих навичок другокласників, що стане основою для їх подальшого успіху в спілкуванні та навчанні.

Відповідно до результатів експерименту констатуємо позитивну динаміку щодо формування мовленнєвого етикету в учнів 2-го класу, що сприяє розвитку універсальних навчальних дій для успішного засвоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти. Це свідчить про те, що наша програма є ефективною для вдосконалення процесу формування мовленнєвого етикету початкової ланки школи.

ВИСНОВКИ

Узагальнення науково-теоретичних та емпіричних матеріалів надають об'єктивні підстави для таких загальних висновків:

У процесі спілкування між людьми найважливішу роль відіграє *мовленнєвий етикет*, який ми розуміємо як органічний складник культури мовленнєвого спілкування, що є сукупністю норм і правил мовленнєвої поведінки молодших школярів, системою мовленнєвих формул спілкування, встановленою суспільством чи соціальною групою. У мовленнєвій ситуації завжди є мовець, його співрозмовник, місце і час мовлення, мотив і мета спілкування, тема розмови, засіб спілкування. Мовленнєвий етикет регулює правила мовленнєвої поведінки людини в суспільстві.

В аспекті розвитку мовленнєвого етикету молодший шкільний вік є найбільш сензитивним (висока індивідуальна чутливість), оскільки діти 6-10 років відрізняються особливою сприйнятливостю до всього, що їх оточує, тому вони легко запам'ятовують будь-які моделі поведінки. Саме тому емоційність, домінування наочно-образного мислення мають переважати як прийоми в навчанні молодших школярів основним нормам мовленнєвого етикету.

Аналіз стану проблеми в теорії та практиці початкової мовної освіти засвідчує, що рівень мовленнєвої культури, який мають на сьогодні молодші школярі, не цілком відповідає потребам сучасної освіти та суспільства в цілому. Отже, є необхідність скоригувати сучасний навчальний процес з урахуванням цієї проблеми, щоб його правильна організація сприяла успішному та ефективному розвитку мовленнєвого етикету молодших школярів та формуванню культури мови в цілому.

Мета експериментального навчання мовленнєвого етикету полягала у формуванні в молодших школярів умінь доцільного використання одиниць мовленнєвого етикету в різних ситуаціях спілкування для ефективного досягнення цілей комунікації. Основне завдання роботи з удосконалення

вмінь етикетного мовлення в молодших школярів полягало в тому, щоб навчити дітей вільно і правильно висловлювати свої думки в різних ситуаціях. Розв'язання цього завдання здійснювалося шляхом формування в учнів навчальних універсальних дій на уроках української мови.

Основними **засадами** формування мовленнєвого етикету молодших школярів було визначено:

- прагматичний характер формування мовленнєвого етикету учнів молодших класів, трансформація мовних знань, умінь та навичок у ситуаціях реальної поведінки та у нових контекстах;
- керування мовленнєвою діяльністю молодших школярів як знаковою системою, що передбачає наявність здатності до самостійного й осмисленого вибору мовних одиниць відповідно до синтаксичного, семантичного й прагматичного компонентів;
- занурення в простір культури та сталих виразів і з'ясування значення висловлювань і культурних явищ;
- забезпечення молодших школярів такими навчальними технологіями, що пов'язані з суб'єктивними відносинами в мовленнєвому освітньому процесі;
- розуміння учнями своєї самоідентифікації та усвідомлення себе суб'єктом світової цивілізації.

З метою формування мовленнєвого етикету в учнів початкової школи було враховано такі підходи та технології: комунікативний, інклюзивний, ігрові та інформаційні технології, спрямованість на практичне використання, розвиток критичного мислення, спільна робота з батьками.

Основу розробленої нами методики формування мовленнєвого етикету молодших школярів складає **система принципів**, що дозволило екстраполювати ідеї сучасної теорії мовознавства, культурології, педагогіки, а також теорії та методики навчання молодших школярів української мови. У результаті нами виділені дві підсистеми: *загальнопедагогічні принципи* формування вмінь мовленнєвого етикету учнів молодших класів: принципи

теорії та методики навчання й виховання молодших школярів (суб'єктності, міждисциплінарності, комунікативного партнерства та співробітництва, емпатії); *лінгводидактичні принципи* (лінгвокультурності, мовної толерантності, дотримання мовних норм мовленнєвої поведінки комунікантів).

Важливим механізмом методики формування умінь мовленнєвого етикету молодших школярів є функції (планування, мотивація, організація, міжособистісне спілкування, контроль та корекція), що становлять особливий вид управлінських дій вчителя (з позиції суб'єкт-суб'єктних відносин)

Під час формування в молодших школярів умінь мовленнєвого етикету було послідовно дотримано етапи, які стали основними кроками роботи з учнями: 1) вивчення основ мовленнєвого етикету; 2) правила активного слухання; 3) особливості культурного спілкування; 4) ситуаційний мовленнєвий етикет; 5) розвиток мовленнєвих навичок; 6) рольові ігри та симуляції; 7) спільна робота з батьками; 8) оцінювання навчального поступу учнів у процесі формування мовленнєвого етикету.

Методико-технологічним складником спроектованої нами методики формування умінь мовленнєвого етикету обрано *комунікативне завдання*, яке ми розуміємо як задану в певних умовах мету мовної освіти на засвоєння учнями фрагмента навчального матеріалу, орієнтованого на формування вмінь мовленнєвого етикету, оскільки: а) завдання забезпечує наступність і ефективність цього процесу шляхом поступового її ускладнення; б) завдання вимагає від учнів комплексного застосування мовних знань та умінь; в) завдання передбачає активізацію самостійної навчальної діяльності; г) завдання сприяє розвитку умінь вести дискусію, відстоювати власну думку, знаходити компроміс із співрозмовником тощо.

У процесі навчання молодших школярів мовленнєвому етикету одним із найефективніших прийомів була *мовленнєва ситуація*. Під час експериментального навчання на уроках української мови моделювалися різноманітні ситуації разом із учнями чи пропонувалися готові, розігрувалися

ситуації та обов'язково обговорювалися й аналізувалися. Було відібрано такі ситуації: 1) у побутовій сфері: вдома в родині, зустріч із друзями; у місті; орієнтація у незнайомому місті; 2) у соціально-культурній сфері ситуації спілкування: бесіди в офіційній та неофіційній обстановці, з обговоренням проблем культури, миру; ознайомлення з історичними фактами та місцями; відвідування визначних пам'яток міста, країни і т.д.).

Ефективними засобами формування мовленнєвого етикету виявилися навчальний діалог, створення проблемної ситуації, соціальна взаємодія, «мозковий штурм», навчання учнів ставити питання, ситуація взаємодії за допомогою знакових засобів, схем і моделей діяльності, у яких фіксуються склад індивідуальних дій, спосіб їхнього поділу між учасниками.

На завершальному етапі дослідження було експериментально перевірено ефективність застосування запропонованої методичної системи формування мовленнєвого етикету в учнів 2-го класу на уроках української мови. Контрольна діагностика засвідчила, що запропонована модель формування мовних етикетних умінь довела свою ефективність і може використовуватися в практиці початкової освіти. Аналіз виконання завдань учнями початкової школи засвідчив позитивну тенденцію підвищення рівня обізнаності учнів із формулами мовленнєвого етикету та вміння їх використовувати у різних ситуаціях спілкування. Суттєва різниця в кількісних показниках підтверджує правильність і ефективність запропонованої методичної системи.

Усі поставлені нами завдання в магістерській роботі було виконано та обґрунтовано в розділах дослідження.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в розробленні методичної роботи виховання в здобувачів освіти мовленнєвого етикету в процесі навчання української мови в 3-4 класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови. Чернівці : Рута, 2000. 174 с.
2. Бабич Н. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ : Знання, 1992. 48 с.
3. Бабич О. Етикет і культура мовлення під час звертання. *Початкова школа*. 2004. №5. 101 с.
4. Бадер В.І. Зміст стилістичної роботи в початкових класах. *Наукові записки. Вип. XXVI. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Винниченка, 2000. С.3-9.
5. Бадер В.І. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. *Рідна школа*. 2009. № 11. С.60-62.
6. Бадер В.І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ : А.П.Н., 2010. 314 с.
7. Бадер В.І. Шляхи удосконалення методики викладання української мови в початкових класах. *Українська мова. Теорія і практика*. Матеріали 115 міжвузів. наук.-практ. конф. (25-26 січня 1997 р.): Донецьк: ДонДУ, 2007. С.24-26.
8. Безноса А.П. Вивчення мовленнєвого етикету на уроках української мови. *Комунікативне навчання мови : формування мовленнєвої і соціокультурної компетенцій / відп. ред. Н. Ф. Баландіна*. Полтава : Освіта, 2008. С. 143–154
9. Бех І. Д. Виховання особистості : Підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
10. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади : Навч.-метод. посібник. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
11. Білавич Г., Вацеба В.. Як формувати мовленнєвий етикет молодших школярів? Навчальний посібник. Івано-Франківськ. 2020. 160 с.
12. Білоусенко П. І., Явір В. В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови. Київ : Освіта, 2012. 128 с.

13. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
14. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1989. 476 с.
15. Богуславська Д.В. Психолого-педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку. Psychological and Pedagogical Conditions of Junior Pupils' Communicative and Speech Development : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»; Херсонський держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2020. 62 с.
16. Большакова І.О. Українська мова та читання: підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. Освіти (у 2-х ч.): Ч.1 / І.О.Большакова, М.С. Пристінська. Харків: Вид-во «Ранок»,2019. 96с.
17. Бородіна Н., Каленюк С. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).
18. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. 1736 с.
20. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
21. Гоц Т. Вивчення мовленнєвого етикету на уроках української мови в початкових класах. *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару) / За ред. К. Я. Климової. Житомир. 2017. 162 с.*
22. Гудима Н., Ковальчук, О. Формування правил мовленнєвого етикету молодших школярів у світлі ідей Івана Огієнка та концепції нової

- української школи. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*, 2022, (XVIII), 97–104.
23. Державний стандарт в редакції Постанови КМ № 688 від 24.07.2019
 24. Дорошенко С. Культура мовлення. *Основи культури і техніки усного мовлення*. Харків, 2002. С.47-138.
 25. Дубовик С. Культура спілкування як складник загальної культури школярів. *Українська мова і література в школі*. 2012. №1. С. 9-12.
 26. Дубовик С. Мовленнєвий етикет як складова культури спілкування молодших школярів. *Українська мова і література в школі* : Науково-методичний журнал. 2009. № 1. С. 7-11.
 27. Загнітко А. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с
 28. Закон України «Про освіту». URL: https://urst.com.ua/act/pro_osvitu (дата звернення: 02.12.2022).
 29. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu.pdf> (дата звернення: 02.12.2022)
 30. Зінченко О. Курс лекцій з дисципліни «Загальне мовознавство», ступінь магістр. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2023. 153 с.
 31. Калмикова Л. Мовленнєва діяльність як проблема психолінгвістики. *Психолінгвістика*. 2008. Вип. 2. С. 20-26.
 32. Концепція «Нова українська школа». URL: https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new_school.pdf (дата звернення: 12.11.2022)
 33. Концепція мовної освіти в Україні. URL: <https://gymnasiya2.org.ua/doc/3konceptsiya%20movosviti.pdf> (дата звернення: 02.12.2022)
 34. Концепція початкової освіти / О.Я. Савченко, Н.М. Бібік, В.О. Мартиненко та ін. *Початкова школа*. 2016. № 6. С. 1–4.
 35. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної

- середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 05.04.2023)
36. Копелюк С. В. Формування культури мовленнєвого спілкування учнів початкової школи засобами новітніх технологій. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 93-96.
 37. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.
 38. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: Збірник вправ і завдань. Львів, 2016. 178 с.
 39. Крайнова Ж. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на заняттях з рідної мови. *Початкова школа*. 2003. №11. С.24 - 26.
 40. Круль Л., Недільський С. «Особливості організації мовно-літературної освіти молодших школярів в умовах НУШ». URL: <https://doi.org/10.15330/esu.17.338-346>
 41. Кузьмич О. А. Виховання мовленнєвого етикету у дітей молодшого шкільного віку в сім'ї: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Спеціальність: 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2010. 20 с. URL: <https://nenc.gov.ua/doc/autoref/Kuzmic.pdf> (дата звернення: 12.11.2022)
 42. Культура мови на щодень / Н.Я. Дзюбишина-Мельник, Н.С. Дужик, С.Я. Єрмоленко та ін. Київ : Довіра, 2000. 169 с
 43. Культура української мови: довідник / За ред. В. М. Русанівського. Київ, 1990. 301с.
 44. Лелюх Ю.В. Перспективи комунікативно-мовленнєвого розвитку молодших школярів на уроках читання. *Нова педагогічна думка*. 2008. № 3. С. 55–58
 45. Лешанич М. Ю. Формування культури спілкування у здобувачів початкової освіти на уроках української мови: дипломна робота ОС

- «Магістр» 013 «Початкова освіта» / М. Ю. Лешанич; наук.кер. О.М. Фенцик. Мукачево : МДУ, 2019. 83с.
46. Луцан Н. І., Копелюк С. В. Мовленнєвий розвиток учнів початкової школи в умовах полікультурного середовища. *ScienceRise*. 2015. № 6(1). С. 71-75
 47. Матлаш Я. Науково-методична робота «Мовленнєвий етикет важливий чинник розвитку мовної особистості молодшого школяра». URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/107-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkh-stolittia-18-19-lystopada-2021-r/792-movlennevij-etiket-vazhlyvij-chinnik-rozvitku-movnoji-osobistosti-molodshogo-shkolyara> (дата звернення: 12.09.2023)
 48. Мацько Л. І. Культура мови. *Початкова школа* . 2003. №5. С. 33–35.
 49. Методика навчання української мови в початковій школі: Навчально-методичний посібник /За ред. М. С. Вашуленка. Київ, 2011. 364 с.
 50. Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові. *Мовознавство*. 2013. № 2. С. 55–63.
 51. Олійник Л.І. Інтеркультура та формування лінгвосоціокультурної компетенції. *Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових праць*. Вип.9. Відп. ред. Н.М. Корбозерова. 2003. С. 274-279.
 52. Опалюк О. М., Сербалюк Ю. В. Культура спілкування. Психологічні основи професійного спілкування : Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : МЕДОБОРИ, 2004. 192 с.
 53. Пентилюк М. І., Федяєва В. Л. Концептуальні засади виховання дитини як мовної особистості в родинному середовищі. *Іноватика у вихованні* : збірник наукових праць. Вип. № 11. Рівне, 2020. С. 35–47.
 54. Петрик О. В. Розвиток і удосконалення мовленнєвої діяльності молодших школярів. Запоріжжя: Дике Поле, 2003. 320 с.
 55. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність*. Київ : НМК ВО, 1991. С. 90-98.
 56. Подлевська Н. В. Формування вмінь культури спілкування у видах

- мовленнєвої діяльності. *Українська мова і література у школі*. 2007. №2. С. 2–7.
57. Подлевська Н. Лінгводидактична модель змісту роботи з формування культури спілкування в учнів 5 -6 класів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 1. С. 12.
 58. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
 59. Радевич - Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. пос. Київ : Знання, 2006. С. 136-152.
 60. Сабліна С.В. Сучасні мовознавчі проблеми дослідження українського мовного етикету. *Мовознавство*. 2007. № 10. С.18-28.
 61. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2010. 844 с.
 62. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства. *Початкова школа*. 2010. №8. С.44 - 46
 63. Слесик К. М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання». Харків, 2003. 20 с.
 64. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003.149 с.
 65. Стахів М. О. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. Київ : Знання, 2008, 245 с.
 66. Струганець Л.В. Культура мови: Словник термінів. Тернопіль, 2010. 213 с.
 67. Сухомлинський В. Збірка «Бути Людиною» Вид-во «Белкар-книга». 64 с.
 68. Сухомлинський В. О. Вибр. твори в 5-ти т., т. 1. Київ, 1976, с. 319
 69. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч». 2019. 336 с.
 70. Тлумачний словник-мінімум української мови: Близько 9 тисяч слів. 3-є

- вид., випр. і доповнене. Уклали Л. О. Ващенко, О. М. Єфімов. Київ : Довіра, 2004. 607 с.
71. Українська мова та читання. підр. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти. у 2 ч.Ч.1. / Н. Кравцова, В. Романова, А. Савчук. Тернопіль. Підручники та посібники.2019. 128с
 72. Українська мова та читання. Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. / К.І. Пономарьова. К. УОВЦ «Оріон». 2019. 144 с.
 73. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
 74. Українська мова: енциклопедія. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. 2000. 750 с.
 75. Хмелевська О. Мовленнєвий етикет та феномен культури. *Матеріали студентів наукової конференції, присвяченої 170-річчя з Дня народження Ю. Федьковича. Філологічні науки.* Чернівці, 2004. С. 10-14.
 76. Чирва О. Правильне мовленнєве виховання - запорука успішного навчання дитини в школі. *Нова педагогічна думка.* 2008. № 3. С. 67-68.
 77. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : Навч. посіб. Київ : Вікар, 2003. 223 с.
 78. Шалівська Ю. В. Комунікативно-мовленнєвий розвиток молодших школярів на уроках читання: практикум для студентів спеціальності «Початкова освіта». Рівне: РДГУ, 2017. 68 с.
 79. Шевцова Л. С. Формування мовленнєвої компетентності у процесі засвоєння лексикології. *Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури.* Випуск дванадцятий. Частина І. Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 51–57
 80. Шеломенцев В.Н. Етикет і культура спілкування. Київ : ТОВ «Оберіг», 2015. 352 с.

ФОРМИ ВІТАННЯ

Спілкування людей розпочинається, власне, з вітання. В українців воно становить досить складний ритуал, який включає і жести, і міміку, і фізичні контакти, і словесні формули. Щодня, зустрічаючись із знайомими вперше, слід вітатися. І ніщо – чи гарний чи сумний настрій, ні добра чи погана погода - не можуть виправдати нехтування цієї основної форми гречності. А оскільки форм вітання в світі багато, обмежимося загальноповживаними у нас.

Здавна в Україні, зокрема в сільській місцевості, існує добра традиція: вітатися з людьми незалежно від близькості знайомства. Тому не треба забувати про неї і слід додержувати її, скажімо, з першого дня спілкування з мешканцями вашого будинку. Вибір вітального від часу його вживання. Вранці обов'язково: „Добрий ранок!“ або „Доброго ранку!“. У день – це „Добрий день!“ або „Доброго дня!“, „Добридень!“. У вечері знадобиться: „Добрий вечір!“, „Вечір добрий!“. Загальнопоширеним способом вітання традиційно були рукостискання та слова „Добрий день“ („Добрий ранок“, „Добрий вечір“) чи „День добрий“. Ця стандартизована форма варіювалася по окремих регіонах. На Поліссі серед чоловіків прийнятим був потиск рук, а добре знайомі жінки при зустрічі цілувалися і обіймалися, говорячи „Слава Богу“.

На Волині чоловіки обов'язково знімали капелюха, а вітаючи жінку, цілували їй руку; звичною формою вітання тут було „Слава Ісусу“ і відповідь „Слава навіки“. На Поділлі словесна формула була різною серед різних вікових категорій: молодь, вітаючись, казала: „Добрий день!“ або „Слава Ісусу“, старший - „Слава Богу“. При цьому чоловіки обмінювалися рукостисканнями, жінки - поцілунками; руки тут було прийнято цілувати тільки близьким родичам та священникові.

У Південних районах Поділля словесна формула вітання була іншою: „Добридень“ або „Помагайбіг“. У Галичині, як привітання широко використовувалися поцілунки: жінки цілувалися в губи, чоловіки цілували

руку жінкам, молодші цілували руку старшим, але, як правило, лише родичам або добре знайомим. У Північній Буковині, навпаки, більшого значення надавали словесним привітанням: чоловіки при зустрічі казали „Добрий день”, „Доброго здоров'ячка”, жінки - „Добридень”. Рукоштовування використовувалися тут між найближчими знайомими та у молодіжному середовищі; щодо цілунків, то було прийнято, щоб діти цілували руки старшим та хресним батькам, дорослі цілувалися тільки під час весілля. Зберігся тут і архаїчний звичай цілування ніг свекру та свекрусі молодою під час весільних обрядів.

Кожний компонент привітання містить у собі глибокий сенс і вплетений у канву давніх вірувань та світоглядних уявлень українців, співвідносячись з особливостями їхнього національного характеру. За три кроки від знайомих чоловіки, вітаючись, спокійним жестом мають зняти (чи трохи підняти) свого капелюха. Його тримають над головою, не розмахуючи ним і не затуляючи привітного виразу обличчя. За капелюх беруться спереду-зверху, а кашкет знімають спереду за козирок. Вітаючись, чемні чоловіки виймають сигарету з рота, а руки - з кишень. Кожний чоловік має знати, що в закритому приміщенні він повинен знімати свій головний убір. Як підказує здоровий глузд, першим вітається завжди той, хто ввічливіший і вихованіший! За сучасним етикетом, перший вітається молодший зі старшим, чоловік із жінкою, підлеглий з керівником, учень з учителем, дитина з дорослим.

Чоловік має вітатися з жінкою першим навіть тоді, коли перебуває в товаристві інших жінок. Першим він має вітатися й зі знайомими та його супутниками: жінкою або літнім чоловіком. Жінка вітається першою зі старшою за себе жінкою та з жінкою, якщо вона сама має своїм супутником чоловіка. За традицією, першим вітає начальника підлеглий, а ось руку для потиску має запропонувати керівник. Утім, існує виняток: жінку зобов'язаний вітати першим саме начальник, якщо навіть вона – його секретарка. Трапляється, що керівник не відповідає на привітання підлеглим. Не варто обурюватися з цього приводу - хай нарікає на себе, бо така поведінка підриває

його авторитет. Своє привітання чоловік може супроводити легким поклоном, жінка - плавним нахилом голови, а молодь має трохи нижче вклонитися старшим.

Не буде і прикрою помилкою і те, що ви, звичайно прямуючи щодня тією самою дорогою і здибаючись майже завжди з тими самими зустрічними, у відповідь на привітання і слова, з котрими вони звертаються до вас, лише щось мугикнете, усміхнетесь, або просто кивнете головою - залежно від обставин.

Вітаючись, не слід вживати жаргонних і вульгарних слів: „Привіт, старий” чи „Вітаю, теличко” - навіть звертаючись до найближчих знайомих; не можна махати рукою чи капелюхом; надто галасливо виявляти свої почуття чи вітатися між іншим. Недарма кажуть: „Яке „помагайбіг”, таке й „доброго здоров'я” „. Спробуймо привітання „добридень” вимовити не поспіхом, не машинально, а повільно й приязно: „Добрий день!” – і погляньмо при цьому у вічі знайомому та щиро посміхнімося. Добрий настрій йому і нам забезпечений (Бабич Н. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ: Знання, 1992. 48 с.).

ПРАВИЛА ЗВЕРТАННЯ НА „ТИ” І „ВИ”

Спілкування починається із звертання. Дуже неприємно, коли незнайома людина звертається до нас на "ти". Це не тільки свідчить про її невихованість, а й викликає в нас самих відразу зневагу до цієї людини, небажання з нею спілкуватися.

На "ти" звертаються, як правило, один до одного родичі, друзі, колеги, приятелі, діти. Перш, ніж перейти у спілкуванні на "ти" слід поцікавитися, що це за людина і чи цей "місток" буде на вашу користь. Пропозиція перейти на "ти" повинна виходити від більш літньої, поважної людини, чи особи, що займає вище службове становище. Молодші можуть попросити звертатися до них на "ти", хоча самі продовжують звертатися на "ви".

Жінкам дозволено відмовитися від переходу на "ти" з чоловіком, без будь-якого пояснення причин. Ввічливим вважається звертання на „ви”:

- до малознайомої або незнайомої людини;
- до свого друга чи приятеля, з яким ви „сто років на ти”: офіційній обстановці спілкування (на зборах чи вченій раді, у присутності офіційних осіб тощо);
- до рівного й старшого за віком чи становищем; при підкреслено чемному, стриманому ставленні.

Звертання на „ти”, яке може свідчити про меншу ввічливість вважають: стосовно добре знайомого; у неофіційній обстановці спілкування; при дружніх, інтимних стосунках; до рівного й молодшого за віком.

Правила переходу випадків переходу на „ти”

Коли ваші взаємини надзвичайно поліпшилися, то ініціативу в такому переході перебирає на себе старший віком чи той, хто займає вище становище у суспільстві; коли після тривалої розлуки зустрічається давні друзі, то вони мають самі відчутти слухність моменту для зміни звертання; коли про це просять молодші старших, але самі далі самі звертаються до цих осіб на „ви", виявляючи цим свою повагу до них;

коли один із співробітників жінка, то їй належить право запропонувати звертання на „ти”, але вона може й відмовити в переході на „ти", не пояснюючи причин.

ПРАВИЛА ЗНАЙОМСТВА

Процедура знайомства мінялась з плином часу, за винятком хіба що ділового спілкування. Однак деякі правила, незалежно від ситуації, залишилися незмінними дотепер. За етикетною нормою:

- молодшого завжди відрекомендують старшому;
- чоловіка завжди представляють жінці, навіть якщо вона не досягла повноліття (ролі змінюються тільки тоді, коли чоловік - Президент);
- підлеглого завжди відрекомендують керівникові.

Час ішов, і процедура знайомства дедалі більше позбавляється формальних рис, стає невимушеною. Однак буває, що вам конче треба з кимось заприятелювати, а зручної нагоди для знайомства не випадає. Тоді ви маєте йти „ва-банк” - слід представитись самому чи вдатися до послуг третьої особи-посередника. А чи твердо ви пам'ятаєте, яких правил знайомства і представлення за всіх обставин треба дотримуватися?

Книжки з етикету радять: молодший завжди відрекомендується старшому, підлеглий - керівникові, а ось жінка незалежно од віку, не повинна першою відрекомендуватися чоловікові, хіба, що вона студентка і хоче щось з'ясувати у викладача.

Ритуал знайомства треба здійснювати спокійно, стримано, з гідністю і без ніяковості. Якщо хочете справити добре враження на свого нового знайомого - дивіться (не пильно) йому у вічі, а для посилення психологічного ефекту можете ще й посміхнутися. Виниклі (завдяки вашому гречному поведженню) приємні емоції партнера по спілкуванню сприяють доброзичливому сприйманню ним інших людей - зрозуміло у першу чергу вас самого, поліпшують здатність людини до спілкування, перетворюють її на приємного співрозмовника. Не обов'язково під час знайомства говорити:

„Дуже приємно”. Якщо ви це скажете, то слід пояснити причину свого задоволення знайомства: „Рада познайомитися з вами! Читала ваші дотепні оповідання і нариси”.

Чоловіки, знайомлячись, мають підвестися, бо вклоняться сидячи незручно. У свою чергу жінка не встає з місця, за винятком тих випадків, коли її знайомлять зі старшою за віком жінкою чи вона сама хоче виявити особливу повагу до людини, з якою її знайомлять.

Знайомлячись із чоловіком, перша для потиску простягає руку жінка, якщо вважає за потрібне, а коли ні - обмежується кивком голови. В усіх інших випадках, як уже зазначалося, перший простягає руку для потиску старший за віком (у товаристві) чи за службовим становищем (в установі, у навчальному закладі).

У товаристві - на вечірці, у театрі, на світському рауті, прийомі, презентації - має знайомити людей одне з одним улаштував заходу, а якщо цей захід відбувається вдома - то господар чи господиня. Під час знайомства слід спочатку називати імена молодших за віком чи тих, хто має нижче службове становище, а коли гості приблизно одного віку, статі і становища, то першими представляють тих, хто прийшов пізніше. Господарі дому повинні зустрічати гостей і представляти їх присутнім.

У товаристві чоловіка представляє здебільшого його дружина, а не навпаки. Знайомлячи свого супутника (супутницю) з присутніми, назвіть його прізвище, ім'я (якщо це прийнято, то по-батькові), не слід наголошувати на особистих стосунках, говорячи: „Це мій друг (подруга) ” - щоб не образити інших. Якщо вас запросили на вечір, влаштований на честь дня народження когось із членів родини, ви маєте передовсім представитись іменинникові.

Коли ви вже сидите за столом, а до кімнати заходить батько чи дідусь вашого друга або просто літня людина, встаньте й привітайтеся з ним - цим ви гідно вшануєте найстарших і потішите своєю вихованістю присутніх.

На знак поваги до матері всіх своїх знайомих (незалежно од віку й службового становища) слід представляти своїй мамі першими. Знайомлячи і називаючи себе, ви вимовляєте своє прізвище, ім'я й по батькові (чи тільки ім'я) - одне слово, називаєте себе так, якби ви воліли почути звернення до себе з боку особи, яку вам представляють. Жінка теж називає себе під час

знайомства зрозуміло, якщо її попередньо не відрекомендували: „Познайомтесь! Це - наш найкращий менеджер Кобзар Марія Степанівна”.

Незалежно від службового становища чоловік (хай він навіть генеральний директор Генеральної дирекції програм Укр. телерадіокомпанії), коли жінка заходить до його кабінету, має підвестися, і вийшовши з-за столу, чекати поки вона не представиться й не подасть йому руку. Себе він може не називати, бо відвідувачка, певне знає, до кого з'явилася на прийом. Коли процедура знайомства завершилася, можна викладати суть справи.

На зустрічі, що має суто діловий характер, можна й не додержувати перелічених вище правил представлення. На такій зустрічі жінка може підійти до чоловіка, подати руку для потиску і назвати себе.

Коли ви приходите на нове місце роботи, треба представитися самому або вас має представити співробітникам керівник. Під час виконання службових обов'язків ви теж можете потрапити в ситуацію, коли потрібно звертатися до незнайомих і представлятися. За етикетом, слід спочатку привітатися, а потім сказати: „Я - Приходько Григорій Юхимович, ваш дільничний лікар" або „... ваш новий співробітник”.

Та ось знайомство відбулося, і ви хочете, щоб воно стало тривалим і приємним, тоді вам слід додержуватися ще й таких правил:

- якщо ви не можете згадати, як звуть вашого нового знайомого, перепитайте ще раз - це краще, ніж ламати голову над якимось особливим звертанням;
- у товаристві не слід перешіптуватись потай від інших; плескати долонею по столу і надто енергійно виражати свої емоції, багато розводитися про своє самопочуття;
- розповідаючи про відсутнього, не можна казати „він” чи „вона” - треба називати людину на ім'я.

МОВНІ ЕТИКЕТНІ ФРАЗИ

Фрази, якими користується посередник під час знайомства:

- Я хочу познайомити вас з
- Дозвольте познайомити вас з
- Дозвольте відрекомендувати вам

Без посередника:

- Я хотів би з вами познайомитися.
- Мені хотілося б з вами познайомитися.
- Дозвольте з вами познайомитися.
- Дозвольте відрекомендуватися.
- Дуже приємно. Я радий з вами познайомитися.
- Дуже радий, що знайомство нарешті відбулося.

Вітання

Добрий ранок. Доброго ранку. Добрий день.

Добрий вечір. Добридень. Привіт.

Доброго здоров'я. Моє шанування. Радий вас бачити. Як справи?

Здоров'я?

Слава Ісусу Христу! Христос народився! Христос воскрес!

Прощання і побажання:

До побачення. Бувайте здорові. На все добре. Добраніч. До завтра. До скорої зустрічі. Прощайте.

Ідіть здорові. Щасливої дороги. Хай щастить. В добру годину. З Богом.

Виходячи ненадовго:

Я не прощаюсь. Ми ще побачимось. До вечора. До зустрічі. Па-па.

Прохання – подяка:

Прошу вас... . Будьте люб'язні... . Будь ласка... .

Дозвольте... . Мені хотілося би попросити Вас... .

Чи можу я попрохати Вас... .

Вам не важко буде... . чи не могли б Ви... .

Добре, що ми про все домовилися.

Дякую за цінні поради, за нову інформацію. Дякую, що вислухали мене.

Дякую, що знайшли час зустрітися зі мною.

Категоричне прохання:

Я попросив би вас... .

Прошу. Будьте ласкаві.

Прохання-відмова:

–На жаль, не можу... .

–Мені дуже шкода, але... .

–Шкодую. Що не зміг... .

–З задоволенням би, але... .

–Охоче, але... .

–Мені незручно відмовляти, але... .

–Я радий би дозволити. Але... .

При цьому можна дати раду:

–Дозвольте порадити Вам... .

–Дозвольте дати Вам раду... .

–Я порадив би Вам... .

–Чи можу я дати Вам раду... .

–Може, Вам слід було б... .

Якщо не почули сказаного:

–Пробачте, що Ви сказали?

–Прошу!

–Пробачте, я не почув Ваших останніх слів.

Формули пробачення: Пробачте! Вибачте! Даруйте

Прости мені! Перепрошую!

Я хочу попросити у вас пробачення (Формула: Я вибачаюсь! –

помилкова.

Подяка:

–Прийміть мою щирю вдячність... .

- Дозвольте висловити Вам подяку... .
- Дуже вдячний за Вашу турботу... .
- Щиро вдячний і зворушений Вашою увагою...
- Це дуже люб'язно з Вашого боку. Спасибі... .
- Не знаю, як Вам і подякувати...
- Спасибі, Ви дуже люб'язні...
- Дякую. Ви так багато зробили для мене!
- Спасибі. Я Вам так зобов'язаний!
- Як же мені віддячити за Вашу допомогу? Спасибі Вам велике.

Співчуття:

- Прийміть моє найщиріше співчуття:
- Дозвольте висловити Вам...
- Прошу прийняти мої найщиріші...
- Я хотів би висловити Вам...
- Я розумію Ваше горе.
- Я сумую разом з Вами.

Комплімент:

- З тобою так цікаво розмовляти!
- Ти сьогодні так чудово виступив!
- Приємно бачити, як Ви посвіжішали, відпочили...
- Дякую за комплімент. Це Вам тільки так здається.
- Спасибі, Ви явно перебільшуєте!
- Я радий це чути.
- Мені приємно почути це від вас.
- Я саме можу сказати про Вас.

(Чак Є. Д. Складні випадки вживання слів. Київ, 1984. 214 с)

МИСТЕЦТВО СПІЛКУВАННЯ

Мистецтво спілкування полягає також і у загальній інтелігентності, освіченості, а звідси - вибору та підтримання теми розмови та правильного тону бесіди. Не слід кричати, тріскотіти, зловживати увагою іншої чемної людини. А інколи ще більшим мистецтвом, ніж мистецтво спілкування, є мистецтво в слушним момент помовчати.

Коли ви розмовляєте з ким-небудь у товаристві, важливо зосередитися на темі розмови, взяти в ній участь, підтримати її і внести в неї якийсь цікавий момент, щоб ви, як співрозмовник, запам'яталися іншим. Це буде свого роду "зеленим світлом" для подальшого підтримання стосунків з цими людьми. Розмова повинна бути ненав'язливою, невимушеною. Розповідаючи якісь жарти чи історії, подумайте, чи не скривдять вони когось з ваших співрозмовників прямим чи непрямим чином.

Негарним тоном вважається не відповідати на питання, поставлені Вам. Це допускається лише в тому випадку, коли питання, на вашу думку, було некоректним чи недоречним. В такому разі слід залишити його без уваги і постаратися перевести розмову в інше русло.

Коли у розмові висловлюються різні точки зору чи погляди, слід дослухатися і взяти участь в розмові, коли ви твердо знаєте, про що говорите. Відстоювати свою точку зору, не будучи повністю впевненим в правильності думки, виглядає немудро.

У спілкуванні не слід допускати суперечок, у яких вже, як правило, ніхто не перемагає і які відбуваються просто заради суперечки. В цьому разі співрозмовники вже зовсім не чують і не хочуть чути одне одного, дозволяють собі різкі висловлювання, вияви зневаги, що є недопустимим для вихованих людей не лише в часі посту.

Не слід бути у розмові нав'язливим, а дотримуватися принципу по черговості висловлювання. Не слід перебивати співрозмовника, а почекайте, коли він закінчить думку і ви зможете донести до нього свою точку зору.

Якщо ви погано почули звертання до себе, то слід перепитати, а не старатися відповісти будь-що. Бо це може бути розцінено, як ваша неухважність або й зневага до іншого. Старайтеся висловлюватися повними фразами, а не уривками з одного чи кількох коротких слів.

Якщо в процесі розмови до вас приєднується ще хтось, то слід йому коротко пояснити, про що саме велась мова. Якщо це його зовсім не стосується, то можна сказати, що тема була приватна, сімейна, тощо. Але чужа людина, яка бажає приєднатися до розмови, насамперед переконується, чи доречним буде її участь в цій розмові.

Правила для мовця

1. Доброзичливе ставлення до співрозмовника, повага до адресата.
2. Необхідно виявляти доречну у певній ситуації ввічливість (враховувати стать, вік, службовий чи суспільний статус тощо). Потрібно знімати надмірну категоричність.
3. Мовцеві не рекомендується ставити в центр уваги своє "я", нав'язувати свої думки й оцінку подій.
4. Необхідним для мовця є відокремлення власного "я" слухача у центр уваги.
5. Мовцеві треба вміти вибирати тему для розмови, доречну в кожній ситуації, яка є цікавою, зрозумілою партнерові.
6. Мовець повинен стежити за логікою розгортання тексту, за тим, щоб висновки не суперечили задуму бесіди.
7. Мовець повинен пам'ятати, що межа смислового сприйняття і концентрації уваги у слухача – обмежені.
8. Мовцеві необхідно постійно відбирати мовні засоби відповідно до вибраної тональності тексту, орієнтуючись не тільки на адресата, але й на ситуацію спілкування загалом, на офіційність або неофіційність ситуації.
9. Мовець повинен пам'ятати, що в усному контактному безпосередньому спілкуванні слухач не тільки чує, але й бачить його, отже, сприймає жести, міміку, пози, загальну манеру триматися при розмові й

культуру поведінки.

Правила для слухача:

1. Необхідно перервати всі справи й уважно вислухати мовця.
2. Слухаючи, необхідно доброзичливо, з повагою і терпляче ставитися до мовця, бути тактовним.
3. Намагатися не перебивати мовця, не вставляти недоречних зауважень, не переводити власне слухання у говоріння.
4. Слухаючи, треба перевести в центр уваги мовця та його інтереси.
5. Необхідно вміти вчасно оцінити мовлення співрозмовника, погодитися чи не погодитися з ним, відповісти на питання.
6. Необхідно перервати всі справи й уважно вислухати мовця.
7. Слухаючи, необхідно доброзичливо, з повагою і терпляче ставитися до мовця, бути тактовним.
8. Намагатися не перебивати мовця, не вставляти недоречних зауважень, не переводити власне слухання у говоріння.
9. Слухаючи, треба перевести в центр уваги мовця та його інтереси.
10. Необхідно вміти вчасно оцінити мовлення співрозмовника, погодитися чи не погодитися з ним, відповісти на питання.

**ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI
МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В УЧНІВ 2 КЛАСУ**

- 1. Які слова доречно використовувати під час привітання?**
 - Прощавай
 - На все добре
 - Доброго ранку/дня/вечора
- 2. Які фрази ти маєш використати при прощанні?**
 - Привіт
 - Дякую
 - Бувай або до зустрічі
- 3. Як правильно звернутись до людини старшої за тебе?**
 - Ти
 - Ви
- 4. Як ввічливо попросити про щось співрозмовника?**
 - Будь ласка
 - Дай
 - Я хочу.

**КОНТРОЛЬНА ДІАГНОСТИКА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ
СФОРМОВАНOSTІ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В УЧНІВ 2 КЛАСУ**

1. Напиши, які слова доречно використовувати під час привітання?

2. Які фрази ти використовуєш при прощанні?

3. Сформулюй правильну форму звертання до людини старшої за тебе?

4. Як ввічливо попросити про щось співрозмовника?

ФРАГМЕНТ УРОКУ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У 2 КЛАСІ

Тема: «Написання листа»

Цілі: ознайомлення учнів з одним зі зразків ділового мовлення – листом, формування практичних навичок етики мовлення, виховання почуття товарищескості, відчуття такту.

Хід уроку

Вчитель повідомляє тему уроку, на дошці записує слова: лист, конверт, поштова скринька, поштове відділення, до запитання, листоноша, адреса, адресувати, адресат, автор листа. Учні вчаться правильно вимовляти і записувати ці слова.

У підручнику подані зразки листів дітей. Один лист онука до бабусі, а інший подруги до подруги. Учням необхідно порівняти ці два листи. З допомогою вчителя знайти відмінне і спільне. Ми пропонуємо такий порядок роботи над листом:

- читання листа;
- бесіда щодо його змісту оформлення;
- практичне засвоєння звертань («Так звертайся» з підручника);

самостійна робота за поданим зразком.

Виконання вправи буде відбуватись за таким планом:

- 1) вибір адресата;
- 2) обдумування змісту листа;
- 3) складання плану листа і запис його на дошці;
- 4) обговорення кожного пункту плану;
- 5) запис тексту листа на дошці і в зошитах.

Для закріплення цієї теми вчитель дає учням написати лист.